

ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับโลกและมนุษย์

3.1. ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับโลกและมนุษย์ในคัมภีร์อุปนิษัท

ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าหรือพรหมันกับโลกและมนุษย์ ปรากฏใน ฉานโทคอุปนิษัท ซึ่งกล่าวถึงพรหมันไว้ด้วยคำว่า "คัชชลาณ" มีความหมายว่า สิ่งนั้น(คัต) เป็นที่เกิดขึ้นของโลก(ชะ) เป็นที่กลับคืนสู่แห่งโลก(ละ) เป็นที่อิงอาศัยและดำรงอยู่แห่งโลก (อนะ) และในโตคคิริยอุปนิษัทก็นิยามพรหมันว่า

สิ่งซึ่งเป็นที่เกิดขึ้นแห่งสรรพสิ่ง
เป็นที่อิงอาศัยแห่งสรรพสิ่ง และ
เป็นที่กลับสู่แห่งสรรพสิ่ง¹

จากข้อความในอุปนิษัทดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าพรหมันกับโลกมีความสัมพันธ์กันในฐานะ แห่งเหตุและผล โดยพรหมันเป็นเหตุและโลกเป็นผล พรหมันทรงสร้างโลกจากเจตจำนงที่จะเป็นสิ่งที่ต่างๆ ดังปรากฏในฉานโทคอุปนิษัทอีกตอนหนึ่งว่า

"...ในเบื้องต้นมีเพียงสิ่งที่มีอยู่
สิ่งนั้นเป็นหนึ่งไม่มีสอง
สิ่งนั้นคิดหรือตั้งเจตจำนงว่า
ฉันจะเป็นสิ่งที่ต่างๆ ฉันจะสร้างสิ่งที่ต่างๆจากตัวฉัน"²

¹สุนทร ฅ รังษี, ปรัชญาอินเดียน : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพมหานคร : พิธิอวิทยา, 2521), หน้า 22.

²Sarvepalli Radhakrishnan and Charles A. Moore, A Source Book in Indian Philosophy (New Jersey : Princeton University Press, 1957), p. 68. "... in the Beginning this world was just Being, one only, without a second." "It bethought itself: "Would that I were many! Let me procreate my self."

ด้วยเหตุนี้การสร้างจึงเกิดขึ้น และการสร้างโลกนี้ถือเป็นกีฬาของพรหมัน ดังปรากฏใน
พฤตพราณคฤปกูปนิษิตว่า

"สิ่งนั้นคือพระองค์ผู้ทรงอาศัยอยู่ในร่างกาย
เมืองที่มีเก้าทวาร ทรงเป็นวิญญานที่ทรงกีฬา
อยู่นอกโลก ทรงเป็นนายของโลก
ของสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต"³

โลกและสิ่งต่างๆ เกิดจากพรหมัน เหมือนประกายไฟที่ออกมาจากไฟ เหมือนใยแมลงมุมที่
ออกมาจากแมลงมุม หรือเสียงดนตรีที่ออกมาจากชลุ๊ช อาตมัน(พรหมัน)แผ่ขานอยู่ในสิ่ง-
ต่างๆ เหมือนเกลือที่แผ่ขานอยู่ในน้ำเมื่อมันละลายน้ำ⁴ ด้วยเหตุนี้พรหมันจึงได้ชื่อว่า
ทรงเป็นทั้งวัสดุปัจจัยและสัมฤทธิ์ปัจจัย⁵ ของโลก ทรงเป็นอันตรภาวะเพราะทรงกลายมา
เป็นโลกและสิ่งต่างๆ ขณะเดียวกันก็ทรงเป็นอุตคภาวะด้วย เพราะการกลายมาเป็นสิ่งต่างๆ
นี้ ไม่ได้ทำให้พรหมันบกพร่องหรือสูญสิ้นไป ทรงเต็มเปี่ยมอยู่ในตัวเองตลอดเวลา

³S.R. Talghatti, "The Upanisads and Upanisadic thought,"
Indian thought edited by Donald H. Bishop (New Delhi: Wiley Eastern
Privated Limited, 1975), p. 51. "It is He who resides in the body,
the city of nine gates. He is the Soul that sports in the outside
world. He is the master of the whole world, animate and inanimate."

⁴Radhakrishnan, Indian Philosophy Vol.1. (London: George
Allen & Unwin, 1971), p. 183.

⁵วัสดุปัจจัย (material cause) คือวัตถุดิบที่ใช้ในการสร้างสิ่งต่างๆ เช่น
การสร้างหม้อดิน ก็มีดินเหนียวเป็นวัสดุปัจจัย)

สัมฤทธิ์ปัจจัย (efficient cause) คือสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เช่น
ช่างปั้นหม้อเป็นผู้ทำให้ดินเหนียวกลายมาเป็นหม้อดิน ช่างปั้นหม้อจึงเป็นสัมฤทธิ์ปัจจัย
ของหม้อดิน

โลกและสิ่งต่างๆที่เกิดจากการสร้างของพรหมนั้น ถือเป็นมายาในแง่ที่มันไม่จริงแท้เหมือน
 สิ่งแท้จริงอันคัมภีระ กล่าวคือ ความเป็นจริงของมันไม่ถึงระดับที่จะเป็นสิ่งแท้จริงอันคัมภีระ
 มันปรากฏเหมือนเป็นภาพลวงสำหรับผู้ตระหนักรู้ถึงพรหมที่แท้จริง

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าหรือพรหมกับมนุษย์หรือชีวาत्मन् ปรากฏใน
 มหาเวทหรือคำพูดที่สำคัญของอุปนิษัตน์ว่า คิตฺ ๓วํ อสิ แปลตามตัวว่า "ท่านคือสิ่งนั้น"
 แปลโดยความว่า อาत्मन्คือพรหม ข้อความนี้ประกาศถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 ของอาत्मन्ย่อยหรือชีวาत्मन्กับอาत्मन्สากลที่เรียกว่าพรหม

ตามนัยคำสอนของอุปนิษัตน์ สิ่งปรากฏมีอยู่ในโลก ทั้งที่เป็นตัวตนคืออาत्मन्
 และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนคืออนาत्मन् ทั้งสองอย่างนี้ล้วนเป็นการสำแดงให้ปรากฏ (manifest-
 ation) ของสิ่งสมบูรณ์คือพรหมทั้งสิ้น แต่เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งสมบูรณ์ซึ่ง
 เป็นตัวตนสากลกับตัวตนย่อยซึ่งเกิดจากการสำแดงดังกล่าว ตัวตนสากลจึงเรียกเสียใหม่
 ว่า ปรมาत्मन् ส่วนตัวตนย่อยเรียกว่า ชีวาत्मन् ปรมาत्मन्ไม่ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่
 ชีวาत्मन्ถูกจำกัดด้วยร่างกาย มนุษย์แต่ละคนมีชีวาत्मन्เป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกาย
 มีการเปลี่ยนแปลงและสลายไปในที่สุด ส่วนชีวาत्मन्นั้นคงสภาพเดิมอยู่ตลอดไปโดยไม่
 เปลี่ยนแปรหรือสลายตามไปด้วย ทั้งนี้โดยที่มันเป็นส่วนหนึ่งแห่งปรมาत्मन् ในเวลาที่คน
 คายชีวาत्मन्จะละทิ้งร่างเก่าไปอาศัยร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าจนกว่าจะหลุดพ้น
 ในฉานโทคของอุปนิษัตน์ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า ชีวาत्मन्เกิดขึ้นจากการผสมของ ดิน
 น้ำ ไฟ และเป็นส่วนหนึ่งแห่งอาत्मन्สากล⁶

ในไตรคิริยอุปนิษัตน์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีวิวัฒนาการที่เรียกว่า ทฤษฎีเปลือก
 (โกศะ) 5 ชั้นไว้ว่า

ชั้นที่หนึ่ง-อโนมยโกศะ เป็นชั้นที่พรหมเปลี่ยนแปลงมาเป็นร่างกายหรือวัตถุที่
 ยังไม่มีชีวิต อันเป็นอุปการะสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีขึ้นมาได้ เพราะสิ่งมีชีวิตจำเป็นต้องมีร่างกาย
 ซึ่งเป็นวัตถุ

ชั้นที่สอง-ปราณมยโกศะ เป็นชั้นมีชีวิตของวัตถุ เริ่มจากพืชแล้วมาเป็นสัตว์
 รวมทั้งมนุษย์ด้วย

⁶สุนทร ๓ ริงษ์, ปรัชญาอินเดียน : ประวัติและลัทธิ, หน้า 24.

ขั้นที่สาม-มโนมยโกศะ เป็นขั้นที่สัตว์และมนุษย์มีจิต อันเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ และสัตว์สามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้ ในขั้นนี้ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ยังเป็นขั้นสัญชาตญาณ เช่นเดียวกับสัตว์

ขั้นที่สี่-วิชฌานมยโกศะ เป็นขั้นที่มนุษย์วิวัฒนาการมาสัมผัสปัญญะหรือเป็นขั้นของเหตุผล ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ ซึ่งดำรงชีพโดยการใช้สัญชาตญาณเป็นส่วนใหญ่

ขั้นที่ห้า-อานันทมยโกศะ เป็นขั้นสูงสุดที่ความต้องการเข้าสู่ภาวะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งสมบูรณ์ของมนุษย์เป็นไปตามประสงค์ ภาวะแห่งอานันทมยโกศะนี้ ก็คือภาวะแห่งพรหมนั้นนั่นเอง สรรพสิ่งที่หลายหลากจะหายไป เหลือแต่เอกภาพหรือความเป็นหนึ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง⁷

จะเห็นได้ว่าโลกและมนุษย์มาจากพรหมันและกลับคืนสู่พรหมัน มนุษย์หรือชีวาคมันมิใช่อะไรอื่น หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของพรหมันนั่นเอง

3.2. ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับโลกและมนุษย์ในพรหมสูตร

ก่อนที่พาทหารายณะจะเขียนพรหมสูตรขึ้น ก็มีลัทธิต่างๆ ที่อยู่ในช่วงสมัยนั้นได้ แสดงทัศนะของตนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นปฐมเหตุ (first cause) ที่พรหมสูตรหรืออุปนิษัท เรียกว่าพระเจ้าหรือพรหมันกับโลกและมนุษย์ไว้ต่างหาก และก็มีบางลัทธิที่ได้วิจารณ์โต้แย้งข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับการสร้างของอุปนิษัทด้วย เมื่อพาทหารายณะเขียนพรหมสูตรขึ้น จึงได้มีการเขียนคำโต้แย้งวิจารณ์ข้อกล่าวหาและข้อสมมุติฐานของลัทธิต่างๆ นั้นด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะไต่ถามมากล่าวดังต่อไปนี้

(ก) ข้อโต้แย้งลัทธิสาขชยะ

สาขชยะกล่าวว่าสิ่งที่เป็นสาเหตุของโลกคือประกฤติ ซึ่งเป็นสสารปฐมภูมิ มีลักษณะของสิ่งไรสำนึก มีหนึ่งเดียว อยู่ในทุกหนทุกแห่งและเป็นนิรันดร์ ประกฤติเป็นสาเหตุของสิ่งที่เป็นผลทุกสิ่ง โดยที่ตัวมันเองไม่เป็นผลของสิ่งใด มันจึงอยู่เหนือการสร้างและการทำลาย ประกฤติประกอบด้วยธาตุ 3 ชนิดซึ่งถูกเรียกว่าคฤณะ เพราะมันอยู่ในฐานะ

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22-23.

ที่เป็นองค์ประกอบของประกฤติ คุณะ 3 อย่างนี้ไว้แก่

1. สัตตวะ (Sattva) - เป็นสัมปชัญญะที่อยู่ในภาวะแฝง (potential consciousness) คำว่าสัตตวะหมายถึง แท้จริง (real) หรือมีอยู่ เป็นที่มาของสิ่งที่มีสัมปชัญญะ ความดี ความสุข ความพอใจและความสว่าง

2. รชัส (Rajas) - หมายถึงความชั่วร้าย (foulness) เป็นที่มาของความเคลื่อนไหวทั้งหมด ความทุกข์และความเจ็บปวด

3. ทมัส (Tamas) - หมายถึงความมืด เป็นองค์ประกอบที่ไม่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว เป็นมูลฐานแห่งความหยุดนิ่ง ความรู้สึกเฉยๆ ความเฉื่อยชา ไม่สนใจสิ่งใด นำไปสู่ความโง่เขลาและเกียจคร้าน

คุณะทั้ง 3 นี้มีอยู่ในประกฤติ และไม่เคยอยู่แยกจากกัน มันสนับสนุนซึ่งกันและกัน และคลุกเคล้าปะปนอยู่ด้วยกัน ความสัมพันธ์ระหว่างคุณะทั้ง 3 เปรียบเหมือนน้ำมันกับไส้ตะเกียงที่ร่วมมือกันในการให้แสงสว่าง สิ่งต่างๆล้วนประกอบด้วยคุณะทั้ง 3 และมีความแตกต่างกันไปสุดแต่แต่ว่าคุณะใดจะมีอำนาจเหนือคุณะอื่นๆ

บางขณะเชื่อว่าผลมีอยู่แล้วในเหตุ (สัตการยวาท) สิ่งต่างๆจึงมีอยู่แล้วในประกฤติในสภาพของภาวะแฝง แต่คำหึงประกฤติเองไม่อาจวิวัฒนาการหรือคลี่คลายมาเป็นอะไรได้ เพราะมันมีลักษณะเป็นสิ่งที่ไร้สัมปชัญญะ การวิวัฒนาการเกิดขึ้นได้ก็โดยความช่วยเหลือของปุรุชะ ซึ่งเป็นสิ่งแท้จริงอันคิมะอีกอย่างหนึ่งคู่กับประกฤติ มีอยู่เป็นนิรันดร์ มีคุณสมบัติของการสำนึก ไม่มีการเคลื่อนไหว และไม่เปลี่ยนแปลง การวิวัฒนาการเกิดขึ้นเมื่อปุรุชะเข้าใกล้ประกฤติ มันจะทำให้ประกฤติสิ้นสะเทือน เกิดการเสียดสมคูลย์ของคุณะทั้งสาม คุณะทั้งสามจะแย่งกันขึ้นมีอำนาจเหนือคุณะอื่น เป็นเหตุให้เกิดการวิวัฒนาการออกมาเป็นสิ่งที่ต่างๆ แตกต่างกันไปตามสัดส่วนของสามคุณะ การวิวัฒนาการของสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นหลังการเสียดสมคูลย์ของคุณะทั้งสามนี้ เป็นไปเองโดยอัตโนมัติ เหมือนการไหลของน้ำนมแม่วัวมาบ่ารุงเลี้ยงลูกวัว เหมือนการไหลของน้ำที่ไปหล่อเลี้ยงมนุษยชาติ การเปลี่ยนแปลงของประกฤติมาเป็นโลกและจักรวาล เปรียบเหมือนกับการเปลี่ยนแปลงของดินเหนียวมาเป็นภาชนะ หรือการเปลี่ยนแปลงของหญ้ามาเป็นน้ำนม

หาทรายณะแสดงความคิดเห็นว่า ประกฤติไม่อาจเป็นสาเหตุของโลกได้ เพราะเป็นสิ่งที่ไร้สัมปชัญญะ เหมือนกับดินเหนียวที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงมาเป็นภาชนะต่างๆได้โดยไม่มีช่างปั้น ดินเหนียวจะเปลี่ยนแปลงมาเป็นสิ่งที่ต่างๆได้ ต้องอาศัยการขึ้นนำจากสิ่ง

ที่มีสติปัญญามีสัมปชัญญะซึ่งก็คือช่างปั้น สสารอื่นๆก็เช่นเดียวกัน ในเมื่อสสารถูกขึ้นำโดย
 สิ่งที่มีปัญญา สิ่งที่มีปัญญานั้นก็ต้องเป็นสิ่งที่ เป็นสาเหตุไม่ใช่สสาร แม้แต่น้ำนมของแม่วัวที่
 หลังเลี้ยงลูกวัว ก็ไม่ได้เป็นไปเองโดยธรรมชาติ หากเกิดจากความรักของแม่วัวที่มีต่อ
 ลูกวัวและจากคุณของลูกวัวเองด้วย ส่วนน้ำที่ไหลไปหล่อเลี้ยงมนุษยชาติ ก็ขึ้นอยู่กับระดับ
 สูงต่ำของพื้นที่ สิ่งเหล่านี้ถูกกำหนดไว้แล้วโดยสิ่งที่มีปัญญาคือพระเจ้า ไม่มีสิ่งไหนที่สามารถ
 เป็นไปเองโดยอิสระ การเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของประภคตติมาเป็นสิ่งต่างๆ
 ว่าเหมือนกับหญ้าเปลี่ยนมาเป็นน้านมก็ใช้ไม่ได้ เพราะหญ้าไม่ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นน้านม
 เสมอไป เฉพาะหญ้าที่แม่วัวกินเข้าไปเท่านั้น จะเห็นว่าหญ้าที่พ่อวัวกินเข้าไปไม่อาจเปลี่ยน
 มาเป็นน้านมได้ หากหญ้าสามารถเปลี่ยนมาเป็นน้านมได้อย่างไม่มีเงื่อนไข มนุษย์คง
 สามารถผลิตน้านมได้มากมายตามความต้องการ

นอกจากนี้สาบขะกล่าวว่ปุรุขะเป็นเหตุทำให้มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง
 ในประภคตติ แต่ปุรุขะโดยตัวของมันเองนั้นไม่มีการเคลื่อนไหว จะเป็นสาเหตุของการ-
 เคลื่อนไหวได้อย่างไร การเปรียบเทียบว่ปุรุขะทำให้ประภคตติเคลื่อนไหว เหมือนกับ
 คนง่อยช่วยนำทางคนตาบอด หรือเหมือนกับแม่เหล็กที่ทำให้แม่เหล็กเคลื่อนที่ ก็เป็นได้
 แต่การเปรียบเทียบ โดยแท้จริงแล้วเป็นไปไม่ได้ เพราะปุรุขะไม่มีคุณสมบัติของการเคลื่อน-
 ไหว และหากประภคตติถูกทำให้เคลื่อนไหวจากการเข้าใกล้ชิดกันจริง ก็เปรียบกับแม่เหล็ก
 กับเหล็กไม้ได้ เพราะประภคตติจะเคลื่อนไหวทุกครั้งทีปุรุขะเข้าใกล้ แต่แม่เหล็กกับเหล็ก
 ไม่เป็นเช่นนั้น มันขึ้นอยู่กับตำแหน่งด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นประภคตติก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจเคลื่อนไหว
 เช่นเดียวกับคุดทั้งสามที่อยู่ในภาวะสงบนิ่ง ไม่อาจเป็นสาเหตุของสิ่งใดได้ นอกจากนี้
 ประภคตติยังขาดอานา๗ของการเป็นผู้รู้ จะจัดการกฎระเบียบของโลกและจักรวาลได้อย่างไร
 หากสาบขะให้ประภคตติมีคุณสมบัติของผู้รู้ ประภคตติก็ไม่ใช่อะไรอื่นเทียบเท่าได้กับพรหมัน
 นั้นเอง

(ข) ข้อโต้แย้งลัทธิไวเซษิกะ

ไวเซษิกะกล่าวว่โลกและสิ่งต่างๆในโลก ประกอบขึ้นด้วยสัคส่วนต่างๆตั้งแต่
 ใหญ่ไปหาเล็ก โลกมีการเริ่มคั้นและสิ้นสุด การเริ่มคั้นของโลกและสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นเมื่อ
 สัคส่วนต่างๆมารวมกัน การสิ้นสุดคือการที่สัคส่วนทั้งหลายแยกตัวออกจากกัน ทุกสิ่งสามารถ
 แยกย่อยจากสัคส่วนใหญ่ลงไปเป็นสัคส่วนที่เล็กทีสุคทีไม่อาจแบ่งแยกออกไปได้อีก ไวเซษิกะ

เรียกส่วนที่เล็กที่สุดที่ไม่อาจแบ่งแยกได้นี้ว่า ปรมาณูหรืออะตอม ซึ่งมีอยู่ 4 ชนิดด้วยกัน คือ ปรมาณูของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ปรมาณูหรืออะตอมเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ ทำลายไม่ได้ สร้างขึ้นใหม่ไม่ได้ รับรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นวิศุภปัจจัยของจักรวาล ปรมาณูเป็นสิ่งที่ไร้มันตภาพ (activity) และจลนภาพ (motion) อยู่ในภาวะหยุดนิ่งตลอดเวลา การเคลื่อนไหวของปรมาณูเกิดจากการกระทำของอำนาจที่มองไม่เห็นเรียกว่า อหุญญะ การรวมตัวเป็นโลกและสิ่งต่างๆเกิดจากเจตจำนงของพระเจ้า ซึ่งไวเศษิกะเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาล

ส่วนสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าวิญญาณหรือชีวาत्मัน เป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นพิเศษต่างหากจากปรมาณู ไม่ได้เกิดจากการรวมตัวของปรมาณู เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้รัตนครคควบคุมไปกับปรมาณู แต่ละชีวาत्मันต่างก็มีลักษณะเป็นพิเศษเฉพาะตน

การสร้างโลกเกิดขึ้นเมื่อพระมหেশวรูปเป็นเจ้า ตั้งเจตจำนงที่จะสร้างโลก เพื่อให้เป็นสถานที่ชกใช้กรรมของชีวาत्मัน เจตจำนงของพระองค์จะส่งแรงกระตุ้นไปยังผลรวมของบุญและบาปที่เรียกว่าอหุญญะ ซึ่งชีวาत्मันทั้งหลายได้สั่งสมไว้ เป็นเหตุให้ปรมาณูเกิดการเคลื่อนไหวรวมตัวกัน หลังจากนั้นก็ทรงสร้างวิญญาณโลกที่เรียกว่าพระพรหมขึ้น เพื่อให้เป็นผู้สร้างมนุษย์ สัตว์และสิ่งต่างๆในโลก ตามความเหมาะสมแห่งบุญและบาปของแต่ละชีวาत्मัน

การทำลายโลกเกิดขึ้นเมื่อพระพรหมและชีวาत्मันสละร่างกายของคน พระมหেশวรูปทรงตั้งเจตจำนงทำลายโลก อหุญญะทำหน้าที่คอบสนอง โคโยเปลี่ยนหน้าทีจากหน้าที่สร้างสรรค์มาเป็นหน้าที่ทำลาย การเคลื่อนไหวจะเกิดขึ้นที่ปรมาณูที่ประกบกันขึ้นเป็นร่างกาย โดยปรมาณูจะแยกตัวออกจากกัน นำไปสู่การแตกทำลายของร่างกายในที่สุด ไวเศษิกะกล่าวว่า คุณสมบัติของสิ่งที่เป็นสาเหตุจะต้องปรากฏอยู่ในสิ่งที่เป็นผล เหมือนเส้นด้ายสีขาวก็จะให้ผ้าที่เป็นสีขาว ถ้าพรหมันซึ่งมีปัญญาเป็นสาเหตุของโลก คุณสมบัติของการมีปัญญาจะต้องปรากฏอยู่ที่โลกด้วย คุณสมบัติของสิ่งที่เป็นเหตุจะไม่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่เป็นผล ต่อเมื่อมันมีคุณสมบัติ 2 อย่างที่แย้งกันอยู่ในตัวเอง คุณสมบัติที่ชกแย้งกันนี้ จะบั่นทอนกำลังซึ่งกันและกัน ทำให้หมดกำลังไปไม่อาจปรากฏอยู่ในสิ่งที่เป็นผล แต่กรณีของพรหมันไม่เป็นเช่นนั้น เพราะพรหมันมีคุณสมบัติของการมีปัญญาเพียงอย่างเดียว ไม่มีคุณสมบัติของการไร้ปัญญา เมื่อเป็นเช่นนั้น คุณสมบัติของการมีปัญญาก็ไม่ถูกตัดกำลังย่อมจะต้องปรากฏในสิ่งที่เป็นผลด้วย แต่ไม่เป็นเช่นนั้น ดังนั้นพรหมันจึงไม่ใช่สาเหตุของโลก

พาทฤษฎีกล่าวว่าปริมาตรหรืออะตอมมีลักษณะเป็นทรงกลม (spherical) และมีขนาดเล็กที่สุด สั้นที่สุด แต่สามารถรวมกันให้เกิดเป็นสิ่งที่มีความใหญ่ ยาว และไม่เป็นทรงกลมได้ โลกที่ไร้ปัญญาก็ย่อมสามารถออกมาจากพรหมันที่มีปัญญาได้ กล่าวอีกอย่าง ในเมื่อคุณสมบัติที่เป็นทรงกลมของปริมาตรไม่ปรากฏในสิ่งที่เป็ผลึกได้ คุณสมบัติที่มีปัญญาของพรหมันก็ไม่ปรากฏในโลกได้เช่นกัน

นอกจากนี้ไวเซอิกะกล่าวว่า การสร้างเกิดจากการเคลื่อนไหวมารวมกันของปริมาตร อันเกิดจากอำนาจที่มองไม่เห็นที่เรียกว่าทฤษฎีซึ่งเป็นผลรวมของกรรมของชีวาตมัน มีปัญหาว่าอำนาจที่มองไม่เห็นนี้มีอยู่ที่ไหน ในชีวาตมันหรือปริมาตร ถ้ามีอยู่ในชีวาตมันก็ย่อมไม่มีผลกระทบต่อปริมาตร เพราะทั้งสองคือชีวาตมันกับปริมาตรอยู่แยกจากกัน และถ้ามีอยู่ในปริมาตร ก็จะเป็นเช่นสิ่งที่ไร้สัมปชัญญะ เพราะปริมาตรไม่มีกัมมันตภาพและจลนภาพ ย่อมไม่อาจก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าการสร้างขึ้นได้ ดังนั้นโลกจึงไม่อาจเป็นการสร้างของปริมาตร

อนึ่งไวเซอิกะกล่าวว่าปริมาตรมีคุณสมบัติของสี่ ถ้าเป็นเช่นนี้ ปริมาตรก็จะเป็นสิ่งที่หยาบ และจะไม่ถาวร เพราะจากประสบการณ์ทั่วไป เราพบว่าสิ่งที่มีสีนั้นหยาบนำไปสู่ความไม่ถาวร เพราะเมื่อมันหยาบมันจะสามารถแบ่งออกได้ เมื่อปริมาตรไม่ถาวร คำกล่าวของไวเซอิกะที่กล่าวว่าปริมาตรเป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุและเป็นนิรันดร์ ก็ไม่ถูกต้อง

ปริมาตรประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม แต่ละธาตุประกอบด้วยคุณสมบัติต่างๆกัน เช่นดินประกอบด้วยคุณสมบัติของกลิ่น รส สี และสัมผัสได้ ในขณะที่ลมประกอบด้วยคุณสมบัติของการสัมผัสเท่านั้น มีปัญหาว่าปริมาตรที่ประกอบด้วยธาตุ 4 นี้ มีขนาดเล็กหรือใหญ่ ถ้าเราบอกว่า มีบางปริมาตรที่มีคุณสมบัติหลายอย่าง ปริมาตรชนิดนี้จะต้องมีขนาดใหญ่และจะไม่ใช่ปริมาตร ถ้าไม่ต้องการให้เกิดปัญหาเรื่องขนาดที่แตกต่างกันของปริมาตร ก็ต้องกล่าวว่าปริมาตรมีคุณสมบัติอย่างเดียวเท่านั้น แต่ถ้าเป็นเช่นนี้ เราก็จะไม่พบคุณสมบัติหลายอย่างของดิน จะพบคุณสมบัติเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง และถ้าปริมาตรมีคุณสมบัติทั้งหมดที่ธาตุ 4 มี เราก็ต้องได้รับกลิ่นหรือรสของลมด้วย แต่โดยความเป็นจริงแล้วไม่เป็นเช่นนั้น ทฤษฎีปริมาตรจึงยอมรับไม่ได้

(ค) ข้อโต้แย้งลัทธิเชน

พาทฤษฎีมีความเห็นว่า คำสอนของลัทธิเชนยอมรับไม่ได้ เพราะการที่เชนกล่าวว่าสิ่งแต่ละสิ่งมีคุณสมบัตินับไม่ถ้วนทั้งบวกและลบ เป็นเหตุให้เราไม่สามารถมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ ได้ทั้งหมด และธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ก็ไม่อาจนิยามหรือบรรยายได้ การกล่าวเช่นนี้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในตัวเองขึ้น และจะนำไปสู่ความเป็นไปไม่ได้ เพราะของขึ้นเดียวกันย่อมไม่อาจมีคุณสมบัติที่ขัดแย้งกัน และความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ถ้าไม่อาจนิยามหรือบรรยายได้ ก็ไม่อาจเป็นแหล่งที่มาของความรู้ได้ ถ้าการนิยามไม่ได้ การบรรยายไม่ได้เป็นคุณสมบัติของทุกสิ่ง การสอนเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ก็เท่ากับไม่ได้สอนอะไรเลย นอกจากนี้ การใช้คำพูดว่า "บรรยายไม่ได้" บรรยายถึงสิ่งนั้น ก็แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งโดยตัวของมันเอง เช่นเดียวกัน ความคิดเรื่องปรมาณูที่รวมตัวกันเป็นวัตถุต่างๆ ตามที่ลัทธิเชนเสนอมา ก็ปฏิเสธได้ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับที่ใช้ปฏิเสธความคิดเรื่องปรมาณูของลัทธิไวเซซิกะ

เชนกล่าวว่าชีวะ (the soul) มีขนาดเดียวกับร่างกายที่มันครอบครองอยู่ ชีวะของช้างมีขนาดใหญ่เท่าช้าง ชีวะของมดก็มีขนาดใหญ่เท่ามด ขนาดของชีวะถูกจำกัดโดยการกินที่ของร่างกายที่มันครอบครองอยู่ การกล่าวเช่นนี้บ่งถึงความเปลี่ยนแปลงได้ของชีวะ ซึ่งถ้าชีวะเปลี่ยนแปลงได้ ชีวะจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่ถาวร ไม่เป็นนิรันดร์ จะขัดแย้งกับคำสอนของลัทธิเชนเองที่กล่าวว่า ชีวะนั้นเป็นสิ่งถาวรและเป็นนิรันดร์ นอกจากนี้ เชนกล่าวว่าขนาดของชีวะถูกจำกัดโดยการกินที่ของร่างกายที่มันครอบครองอยู่ การกล่าวว่าชีวะประกอบด้วยชิ้นส่วนเล็กๆ (particles) ที่มีจำนวนอนันต์ ก็เป็นคำกล่าวที่ขัดแย้งกัน และก่อให้เกิดปัญหาความมาอีกด้วย กล่าวคือ เชนกล่าวว่าชิ้นส่วนเหล่านี้จะเข้ามารวมกันเมื่อชีวะเข้าไปอยู่ในร่างที่ใหญ่ และจะแยกจากไปเมื่อชีวะเข้าไปอยู่ในร่างที่เล็ก ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ เราไม่อาจกล่าวได้ว่าชิ้นส่วนเหล่านี้อันไหนที่ถาวร เพราะไม่รู้ว่ามีชิ้นส่วนอันไหนอยู่ตลอด ชิ้นส่วนอันไหนแยกออกไป และไม่รู้ด้วยว่ามีมาจากไหนไปสู่ที่ใด เพราะเชนกล่าวว่ามันเป็นสิ่งที่รู้ไม่ได้ นิยามหรือบรรยายก็ไม่ได้ แต่เมื่อชิ้นส่วนเหล่านี้ไม่ถาวร ชีวะก็ย่อมไม่ถาวรไปด้วย และการกล่าวว่าชีวะชิ้นสุดท้ายที่หลุดพ้นแล้วนั้น เป็นสิ่งที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลง ก็ย่อมหมายความว่าชีวะก่อนหลุดพ้นเป็นสิ่งที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลงด้วย เพราะไม่เช่นนั้นมันก็จะไม่เป็นชีวะดวงเดียวกัน และถ้าจะให้ชีวะไม่มีการเปลี่ยนแปลง มันจำเป็นต้องมีขนาดที่คงที่เป็นขนาดเดียวตลอดไม่ว่าจะอยู่ในร่างเล็กหรือใหญ่

พาทรายณะกล่าวว่าความดีของลัทธิเช่นมีความขัดแย้งในตัวเองกันอยู่ตลอด ทำให้ไม่อาจเป็นที่ยอมรับได้

(ง) ข้อโต้แย้งลัทธิที่เห็นว่าพระเจ้าเป็นเพียงสัมฤทธิ์ปัจจัย

พาทรายณะเห็นว่าความเห็นของลัทธินี้ยอมรับไม่ได้ เพราะการกล่าวว่าพระเจ้าเป็นเพียงสัมฤทธิ์ปัจจัยของโลก หมายถึงว่า พระเจ้าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แยกออกจากประภคติและชีวาत्मัน เมื่อเป็นเช่นนี้พระเจ้าย่อมไม่สามารถควบคุมหรือปกครองประภคติและชีวาत्मันได้ จนกว่าจะมีความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับประภคติและชีวาत्मันเกิดขึ้น ซึ่งพระเจ้าก็ไม่อาจมีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งสองนี้ได้ ไม่ว่าจะ เป็นความสัมพันธ์แบบสัมโยคะ (ความสัมพันธ์ต่อเนื่อง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างฝากระป๋องกับกระป๋อง เพราะพระเจ้าไม่มีขอบเขตและไม่มีส่วน) หรือความสัมพันธ์แบบสัมวายะ (ความสัมพันธ์แบบเนื่อง เช่น ความเป็นคอกกุหลาบแบบเนื่องหรืออนุสัยอยู่ในคอกกุหลาบ เป็นความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้) เพราะมันเป็นไปได้ที่จะกล่าวถึงการมีอยู่ของความสัมพันธ์ชนิดนี้

นอกจากนี้พระเจ้าไม่สามารถกระทำการสร้างโคโยใช้ประภคติ เหมือนกับที่ช่างปั้นทำการสร้างโคโยใช้ดินเหนียว เพราะประภคตินั้นไม่มีสี ไม่มีคุณสมบัติแห่งการรับรู้หรือไม่ใช้วัตถุแห่งการรับรู้แตกต่างไปจากดินเหนียว จึงไม่อาจกล่าวได้ว่ามันเป็นวัตถุแห่งการสร้าง

ถ้าหากจะอ้างว่า พระเจ้าสามารถควบคุมประภคติได้ เหมือนกับชีวาत्मันที่สามารถควบคุมอวัยวะแห่งการรับรู้ กล่าวได้ว่าจะนำมาเปรียบเทียบกันไม่ได้ เพราะเรารู้ว่าอวัยวะแห่งการรับรู้ถูกควบคุมโดยชีวาत्मัน จากข้อเท็จจริงที่ว่า มันมีประสบการณ์ต่อความสุข ความเจ็บปวด แต่พระเจ้าไม่ไ้มีประสบการณ์ต่อความสุข ความเจ็บปวดของประภคติ ดังนั้น ความเห็นที่ว่าพระเจ้าเป็นเพียงสัมฤทธิ์ปัจจัยจึงยอมรับไม่ได้

(จ) ข้อโต้แย้งทัศนะของภากาวตะ (Bhāgavata)

พาทรายณะกล่าวว่าทัศนะเรื่องการให้กำเนิดของภากาวตะเป็นไปได้ กล่าวคือ ภากาวตะถือว่า วาสุเดวะ เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด มีธรรมชาติคือความรู้ วาสุเดวะมี 4 รูปคือ

1. วาสุทเวหะ - พระเจ้าสูงสุด (the Highest Self)
2. สังกรษณะ (Sankarsana) - ชีวาคมัน (the individual soul)
3. ปรัทยุมนะ (Pradyumna) - จิต (mind)
4. อนิรุทธะ - ผัสสะแห่งอาตมัน (the self - sense)

वासุทเวหะเป็นสิ่งที่ เป็นเหตุ ในขณะที่สังกรษณะ, ปรัทยุมนะและอนิรุทธะเป็นผล ถ้าชีวาคมันหรือสังกรษณะเกิดจากवासุทเวหะแล้ว ชีวาคมันก็จะไม่เป็นนิรันคร์เพราะมีการเกิด เมื่อไม่เป็นนิรันคร์ก็ย่อมไปไม่ถึงความหลุดพ้น

ภคาคะถือว่า ปรัทยุมนะหรือจิตเป็นเครื่องมือของชีวาคมัน เกิดจากชีวาคมันหรือสังกรษณะ แต่โดยความเป็นจริง เราไม่เคยพบว่า เครื่องมือเกิดขึ้นโดยตัวของมันเอง จากผู้ถือ เหมือนกับเทวทัตที่ถือขวาน แต่ขวานก็ไม่ได้ออกมาจากตัวเทวทัต ดังนั้นจิตจึงไม่อาจออกมาจากชีวาคมัน เช่นเดียวกัน ผัสสะแห่งอาตมันก็ไม่ได้ออกมาจากจิต

แม้ภคาคะจะถือว่าวาสุทเวหะทรงมีความรู้และคุณสมบัติอื่นๆ แต่ก็ไม่ได้นำให้ ความคิดเรื่องการกำเนิดสมบูรณ์ขึ้นมาได้ เพราะถ้าจะถือว่าสังกรษณะ, ปรัทยุมนะและอนิรุทธะเป็นพระเจ้าที่มีความรู้, อำนาจ บารมี ฯลฯ เช่นเดียวกันหมด ก็ไม่จำเป็นต้องมีพระเจ้ามากกว่าหนึ่งองค์ มีวาสุทเวหะที่เป็นพระเจ้าสูงสุดองค์เดียวก็พอแล้ว หากจะถือว่าเทพทั้งสามออกมาจากสิ่งแท้จริงสูงสุดองค์เดียวกัน กล่าวคือ สังกรษณะออกมาจากวาสุทเวหะ ปรัทยุมนะออกมาจากสังกรษณะ และอนิรุทธะมาจากปรัทยุมนะ ก็เป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ เพราะทั้งหมดจะมีคุณสมบัติอย่างเดียวกัน ไม่มีใครเหนือกว่าใคร ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล จำเป็นต้องมีอะไรบางอย่างในสิ่งที่ เป็นเหตุที่เหนือกว่าสิ่งที่ เป็นผล แต่ภคาคะถือว่าทั้งหมดเป็นรูของวาสุทเวหะ ที่ไม่มีอะไรแตกต่างกันเป็นพิเศษ

นอกจากนี้คำสอนของภคาคะก็มีหลายอย่างที่ขัดแย้งกัน เช่นรูปทั้ง 4 นี้ บางครั้งก็กล่าวว่าเป็นคุณสมบัติ บางครั้งก็กลายเป็นเจ้าของคุณสมบัติ ข้อบกพร่องเหล่านี้ ทำให้ทัศนะของภคาคะไม่อาจเป็นที่ยอมรับได้

(๑) ข้อโต้แย้งคำสอนของวิญญานวาท (Vijñāna - Vāda)

ลัทธินี้เห็นว่า ขบวนการของการรู้ประกอบด้วย การรู้ (the act of knowledge) วัตถุแห่งการรู้ และผลที่ตามมาของการรู้ โดยขบวนการของสมอง ทำให้เราสามารถรู้แม้กระทั่งวัตถุที่อยู่นอกโลก วัตถุภายนอกไม่อาจเป็นที่เข้าใจได้ เพราะมันประกอบ

ชั้นด้วยปริมาณหรือการรวมกลุ่มของมัน ปริมาณนี้อาจเป็นที่รับรู้ได้ เช่น เกี่ยวกับการรวมกลุ่ม
ของมัน รูปลักษณะของวัตถุแห่งการรับรู้ถูกกำหนดโดยความคิดไม่ใช่จากวัตถุภายนอก
ที่กล่าว เช่นนี้ ก็เพราะความรู้ของเราเกี่ยวกับวัตถุในรูปของการคิดกับตัววัตถุเองนั้น
เกิดขึ้นพร้อมกันหรือในเวลาเดียวกัน และเราพบว่ามันเป็นสิ่งเดียวกัน เหมือนกัน เพราะ
ถ้ามันแตกต่างกัน เราก็คงจะพบว่ามันเป็นอีกสิ่งหนึ่งไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ดังนั้น โลกภายนอก
หรือวัตถุภายนอกจึงไม่มีอยู่จริง ความคิดนี้ได้รับการยืนยันจากความคล้ายคลึงกันของการรับรู้
ในขณะตื่น กับการรับรู้ในขณะฝันหรือถูกวางโดยสิ่งอื่น การรับรู้วัตถุของเราเป็นความคิด-
เชิงเดี่ยว (simple idea) ความหลากหลายของความคิดเป็นผลมาจากภาพประทับใจ
ของความคิดในอดีต ความคิดและภาพประทับใจติดตามต่อเนื่องกัน และจำเป็นต่อกันและกัน
เหมือนเมล็ดพืชกับต้นอ่อน แม้เราหันตัวเองก็ยอมรับว่า ในความฝันนั้นไม่มีวัตถุภายนอก
อยู่จริง ความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะฝัน เกิดจากภาพประทับใจที่มีมาก่อนหน้านั้น

พาทฤษฎีแย้งว่า การรับรู้ของเราบอกเราว่ามีสิ่งภายนอก เช่น เส้าหิน
หรือผนังอยู่เป็นวัตถุแห่งการรับรู้ วิญญาณเราเองก็มีการกล่าวว่า วัตถุแห่งการรับรู้ภายใน
ที่เกิดขึ้นในความคิด ปรากฏเหมือนอะไรบางอย่างที่อยู่ภายนอก ถ้าเราไม่มีประสบการณ์
เกี่ยวกับวัตถุภายนอก เราจะรู้ได้อย่างไรว่าวัตถุในความคิดนั้น เหมือนอะไรบางอย่าง
ที่อยู่ภายนอก เราเข้าใจสิ่งต่างๆโดยผ่านวิธีของการรู้ ถ้าหากไม่มีวัตถุภายนอก
ความคิดจะไ้รูปร่างลักษณะของวัตถุมาได้อย่างไร ความคิดกับวัตถุไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกัน
มันเพียงมีความสัมพันธ์กันในแง่ของการเป็นสาเหตุที่ต่อเนื่องกันเท่านั้น ข้อข้ออ้างว่าความคิด
ในขณะตื่นเกิดขึ้นเหมือนความคิดในขณะฝัน โดยไม่มีวัตถุภายนอกมากระตุ้น เราสามารถ
กล่าวได้ว่า ความคิดในขณะตื่นกับความคิดในขณะฝันมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน ความฝันถูก
ปฏิเสธได้เมื่อตื่นขึ้นมา ในขณะที่ประสบการณ์หรือความคิดในขณะตื่นยังคงมีอยู่ต่อไป โดย
ไม่มีอะไรมาคัดค้านได้ อะไรที่เกิดขึ้นในความฝันเกี่ยวข้องกับความจริง ในขณะที่ประสบการณ์
ในขณะตื่นสามารถเข้าใจได้ทันที ความแตกต่างระหว่างประสบการณ์ที่ถูกรับรู้กับประสบการณ์
ที่ถูกจำ เกิดจากการมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของวัตถุแห่งการรับรู้

วิญญาณเราอ้างว่าความหลากหลายของความคิด เกิดจากความหลากหลาย
ของภาพประทับใจในสมอง โดยไม่มีวัตถุภายนอกใดๆมาเกี่ยวข้องด้วย แต่ถ้าไม่มีการรับรู้
วัตถุภายนอก การมีอยู่ของภาพประทับใจก็มีขึ้นไม่ได้ เพราะความหลากหลายของภาพประทับใจ
เป็นผลมาจากการรับรู้วัตถุภายนอกที่หลากหลาย ดังนั้นวัตถุภายนอกหรือโลกต้องมีอยู่จริง
และเกิดจากการสร้างของพรหมัน

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการปฏิเสธข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับสิ่งที่เป็ปรุมเหตุของ
ลัทธิต่างๆที่มีอยู่ในสมัยนั้นของพาทรายณะ และได้แย้งข้อกล่าวหาของลัทธิอื่นที่กล่าวว่า
พรหมณ์ไม่อาจเป็นปรุมเหตุของจักรวาล

ในพรหมสูตรกล่าวแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าหรือพรหมณ์กับโลกและ
มนุษย์ไว้ด้วยข้อความดังต่อไปนี้

สิ่งแท้จริงอันคิมะนั้นเป็นที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่
และเสื่อมสลายไปของโลกนี้⁸

กัวยเหตุที่ชีวาत्मันเข้ารวมกับพรหมณ์⁹

มีการสอนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันว่า
พรหมณ์เป็นสิ่งที่เป็ปรุสาเหตุ¹⁰

เพราะปรากฏในสรุติ
ว่าพรหมณ์ซึ่งเป็นสัพพัญญูนั้น
เป็ปรุสาเหตุของโลก¹¹

⁸S. Radhakrishnan, The Brahma Sūtra : The Philosophy of
Spiritual Life (London : George Allen & Unwind, 1960), p. 235.

"(Ultimate Reality is that) from which origin, etc. (i.e. subsistence
and destruction) of this (would proceed)." (B.S. 1.1.2.)

⁹Ibid., p. 254. "On account (of the individual soul) entering
the self." (B.S. 1.1.9.)

¹⁰Ibid., p. 255. "On account of the uniformity of teaching
(Brahman is to be treated as the cause)." (B.S. 1.1.10.)

¹¹Ibid. "And because it is stated in the sruti (that the
all - knowing Brahman is the cause of the world)." (B.S. 1.1.11.)

ด้วยเหตุที่มีการกล่าวถึงความแตกต่าง
ระหว่างทั้งสอง¹²

ถ้ามีการอ้างว่า

เพราะเชื่อว่าत्मันและปรมาत्मันเป็นสิ่งเดียวกัน
ความสุขและความทุกข์จึงเป็นของปรมาत्मันด้วย
แต่ไม่เป็นเช่นนั้น

เพราะทั้งสองมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน¹³

ผู้กินคือพรหมัน เพราะทรงนำเอาสิ่งต่างๆ
ทั้งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้
เข้าไปไว้ภายในพระองค์¹⁴

วิญญาณที่อยู่ภายในเทพเจ้า
และสิ่งอื่นๆคือพรหมัน

เพราะลักษณะของพระองค์ทรงบ่งบอก¹⁵

¹²Ibid., p. 259. "And on account of the declaration of difference (between the two)." (B.S. 1.1.17.)

¹³Ibid., p. 273. "If it said that (because the individual soul and the Universal Self are one) there may arise experience (of pleasure and pain for the Universal Self also) it is not so since there is difference in nature (of the two)." (B.S. 1.2.8.)

¹⁴Ibid., p. 274. "The eater (is the Highest Self) on account of the taking in of (whatever is) movable and immovable." (B.S. 1.2.9.)

¹⁵Ibid., p. 278. "The Indwelling Spirit of gods and others (is the Self) for his (characteristic) marks are mentioned." (B.S. 1.2.18.)

ชีวาत्मน์ไม่ใช่วิญญาณที่อยู่ภายใน
เพราะทั้งสองถูกสอนว่าแตกต่างกัน¹⁶

ผู้คำจุนสวรรค์, โลกและสิ่งทั้งหลาย
คือพรหมณ์

โดยความหมายของคำว่า "ของเรา"¹⁷

เพราะมีอยู่สองเงื่อนไข
ระหว่างผู้อาศัยกับผู้กิน¹⁸

กายเหตุที่มีการกล่าวถึงพรหมณ์
ว่าแตกต่างจากชีวาत्मน์

ในภาวะหลับและเมื่อออกจากร่าง¹⁹

¹⁶Ibid., p. 279. "and the embodied soul (is not the Indwelling Spirit) for in both also it is taught as different." (B.S. 1.2.20.)

¹⁷Ibid., p. 286. "The support of the heaven, the earth and the rest (is Brahman) because of the word " own ". (B.S. 1.3.1.)

¹⁸Ibid., p. 288. "And on account of (the two conditions) abiding and eating." (B.S. 1.3.7.)

¹⁹Ibid., p. 311. "(On account of the mention of the Highest Self) as different (from the individual soul) in the states of sleep and departure from the body," (B.S. 1.3.42.)

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชีวาत्मन्
กับพรหมันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้
เพราะวิญญาณเมื่อออกจากร่าง
จะเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน
ถึงความคิดของ เออาทุโลมิ²⁰

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ของชีวาत्मन्กับพรหมัน
เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะ
พรหมันมีอยู่ในฐานะที่เป็นปัจจัยของชีวาत्मन्
ถึงความคิดของ กาศกฤตษณะ

พรหมันเป็นวัสดุปัจจัยด้วย
เพราะไม่ขัดแย้งกับข้อความ
และตัวอย่างที่แสดงไว้ตอนเริ่มแรก²²

²⁰Ibid., p. 326. "(The identification of the individual soul with the Highest Self is possible) because the soul when it will rise (to depart from the body) is such (i.e. one with the Highest Self); (so thinks) Audulomi." (B.S. 1.4.21.)

²¹Ibid., p. 327. "(The identification of the individual soul with the Highest Self is possible) because (the Highest Self) exists (in the condition of the individual soul) , (so thinks) Kāsakṛtsna." (B.S. 1.4.22.)

²²Ibid., p. 329. "(Brahman is) the material cause also, for this view does not conflict with the (initial) statement and illustration." (B.S. 1.4.23.)

เพราะข้อความเกี่ยวกับอำนาจ
 ทำสิ่งใดก็ตามพระทัย
 อันเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน²³

พรหมันเป็นวิศคุปัจจย
 ที่เนื่องด้วยการกระทำของพรหมันเอง
 ลักษณะดังกล่าวนี้

เพราะโลกมาจากการเปลี่ยนแปลงของพรหมัน²⁴

แต่ถ้าพิจารณาจากความแตกต่าง
 แห่งธรรมชาติของโลกกับพรหมัน
 พรหมันไม่สามารถเป็นสาเหตุของโลกได้
 เพราะคัมภีร์กล่าวไว้ว่า
 พรหมันกับโลกต่างกัน²⁵

แต่พบว่า²⁶

²³Ibid., p. 330. "And because of the statement of volition (on the part of the Self)." (B.S.1.4.24.)

²⁴Ibid., p. 331. "(Brahman is the material cause) on account of action referring to itself. (This is possible) owing to transformation." (B.S.1.4.26.)

²⁵Ibid., p. 335. "(Brahman can) not (be the cause of the world) on account of difference of nature of this (the world) and its being such (i.e. different from Brahman) (is known) from Scripture." (B.S.1.4.)

²⁶Ibid., p. 337. "But (it) is seen." (B.S.1.4.6.)

ถ้ามีการกล่าวว่าในกรณีเช่นนั้นผลไม่มีอยู่
เราตอบได้ว่าไม่เป็นเช่นนั้น
เพราะนี่เป็นเพียงการปฏิเสธ
ที่ไม่มีวัตถุให้ปฏิเสธ²⁷

เพราะเมื่อถึงกาลสิ้นสุด
พรหมนั้นกับโลกจะมีธรรมชาติเดียวกัน
หลักที่ว่าด้วยความเป็นสาเหตุของพรหมนั้น
จึงไม่เพียงพอ²⁸

แต่ไม่เป็นเช่นนั้น
เพราะมีหลายตัวอย่างที่คล้ายกัน²⁹

ความไม่แตกต่างระหว่างเหตุและผล
เป็นผลมาจากคำเช่น เริ่มต้นขึ้น และอื่นๆ³⁰

²⁷Ibid., p. 338. "If it be said that (in that case the effect is) non - existent, (we reply) that it is not so because it is a mere negation (without an object which is to be negated)." (B.S.Π.1.7.)

²⁸Ibid., p. 339. "Because at the time of the dissolution, (Brahman will be) of the same nature (as the world) (the doctrine of the causality of Brahman) is inadequate." (B.S.Π.1.8.)

²⁹Ibid., p. 340. "But not so for there are (parallel) instances." (B.S.Π.1.9.)

³⁰Ibid., p. 346. "The non - difference of them (cause and effect) (results) from words like beginning and others." (B.S.Π.1.14.)

เพราะการรับรู้ผล
ขึ้นอยู่กับการมีอยู่ของเหตุ³¹

เพราะการมีอยู่ของสิ่งที่ตามมา³²

ถ้ามีการกล่าวว่า
เพราะมีการบังถึงสิ่งที่ไม่มีอยู่
ผลจึงไม่มีอยู่ก่อนการสร้าง
เรากล่าวได้ว่าไม่เป็นเช่นนั้น
เพราะเมื่ออ้างอิงกับตอนต่างๆ
การกล่าวว่ามีอยู่
หมายถึงคุณสมบัติเท่านั้น³³

จากการให้เหตุผลและจากคัมภีร์พระเวท³⁴

เหมือนชิ้นส่วนของผ้า³⁵

³¹Ibid., p. 349. "And because of the perception (of the effect) on the existence (of the cause)." (B.S.Π.1.15.)

³²Ibid., p. 350. "And on account of the existence of what is posterior." (B.S.Π.1.16.)

³³Ibid. "If it be said that on account of the mention of what is non - existent, (the effect is) not (existent prior to creation) (we say) not so because with reference to complementary passage (the mention of non - existence means) 'another quality (only)'.
(B.S.Π.1.17.)

³⁴Ibid., p. 351. "From reasoning and from other Vedic text."
(B.S.Π.1.18.)

³⁵Ibid., p. 353. "And like a piece of cloth." (B.S.Π.1.19.)

และเหมือนกับกรณีของลมหายใจ³⁶

เพราะการบังถึงความไม่แตกต่าง
ระหว่างชีวาत्मันกับพรหมัน
ความผิดต่างๆจึงเกี่ยวพันถึงพรหมันด้วย
เช่น ไม่ทำอะไรให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่น³⁷

แต่พรหมันเป็นอะไรบางอย่าง
ที่เหนือกว่าชีวาत्मัน
เพราะมีการกล่าวถึงความแตกต่าง³⁸

ถ้ามีการกล่าวว่า :
จากการสังเกตเครื่องมือต่างๆ
ที่ใช้ในการผลิตอะไรบางอย่าง
พรหมันไม่ใช่ผู้สร้างโลก
เพราะพระองค์ทรงสร้างโลก
ตามลำพังเหมือนกับนม³⁹

³⁶Ibid."And as in the case of vital breaths." (B.S.Π.1.20.)

³⁷Ibid., p. 354. "On account of the mention of another (the individual soul as non - different from Brahman) there would attach (to Brahman) faults like not doing what is beneficial to others and the like." (B.S.Π.1.21.)

³⁸Ibid., p. 355. "(But Brahman) is something more (than the individual soul) on account of the indication of difference." (B.S.Π.1.22.)

³⁹Ibid., p. 356. "If it be said that on account of the collection (of instruments for the production of something) (Brahman) is not (the creator of the world) (we say) not so for (he acts) like milk." (B.S.Π.1.24.)

กรณีของพรหมนั้นนี้เหมือนกับกรณีของเทพเจ้า
และบุคคลอื่นๆที่เราพบเห็นโดยทั่วไป⁴⁰

ถ้าพรหมเป็นวัสดุปัจจัยของโลก
มันจะเป็นผลให้พรหมเปลี่ยนแปลง
หรือเป็นการขัดแย้งกับคัมภีร์
ที่กล่าวว่าพรหมนั้นไม่มีส่วน⁴¹

แต่ไม่เป็นเช่นนั้น
เพราะเรื่องความเป็นสาเหตุของพรหม
มีฐานอยู่บนคัมภีร์พระเวท⁴²

เพราะเห็นได้จากคัมภีร์ว่า
พรหมทรงมีสรรพคุณ⁴³

⁴⁰Ibid., p. 357. "and (the case of Brahman is) like that of gods and other beings in ordinary experience." (B.S.Π.1.25.)

⁴¹Ibid. "(If Brahman be the material cause of the world) there will result either (the change of) the entire (Brahman) or the violation of the texts (declaring Brahman) to be without parts." (B.S.Π.1.26.)

⁴²Ibid., p. 359. "But (it is not so) on account of Vedic testimony since (Brahman's causality) has its ground in Scripture." (B.S.Π.1.27.)

⁴³Ibid., p. 361. "And (Brahman) is endowed with all (powers) because that is seen from Scripture." (B.S.Π.1.30.)

ถ้ามีการกล่าวว่า
 พรหมนั้นไม่อาจเป็นสาเหตุเพราะขาดอวัยวะ
 เราพูดได้ว่าประเด็นนี้
 ได้มีการอธิบายไว้เรียบร้อยแล้ว⁴⁴

การสร้างเป็นไปไม่ได้สำหรับพรหม
 เพราะต้องมีสิ่งกระตุ้น⁴⁵

แต่เหมือนกับชีวิตปกติทั่วไป
 การสร้างเป็นกิจสาของพรหม⁴⁶

ความลำเอียงและความโหดร้าย
 ไม่อาจเป็นคุณสมบัติของพรหม
 เพราะการกระทำของพระองค์
 พิจารณาจากกรรมของชีวาคมัน
 ดังที่คัมภีร์เดียวกันนั้นแสดงไว้⁴⁷

⁴⁴Ibid."If it be that (Brahman cannot be the cause) on account of the absence of the organs, (we say) that this has been explained (already):" (B.S. II.1.31.)

⁴⁵Ibid."(Creation is) not (possible for Brahman) on account of having a motive." (B.S. II.1.32.)

⁴⁶Ibid., p. 362. "But, as in ordinary life, creation is mere sport (to Brahman)." (B.S. II.1.33.)

⁴⁷Ibid., p. 363. "Inequality and cruelty cannot (be attributed to Brahman) for (his activity) has regard to (the works of souls); besides the same (Scripture) shows." (B.S. II.1.34.)

และถ้ามีการกล่าวว่ามันเป็นไปไม่ได้
 เพราะไม่มีความแตกต่างของกรรม
 ก่อนการสร้างครั้งแรก
 เรากล่าวได้ว่าไม่เป็นเช่นนั้น
 เพราะสังสาระไม่มีจุดเริ่มต้น⁴⁸

การไม่มีจุดเริ่มต้นของสังสาระ
 ยืนยันได้โดยเหตุผล
 และคัมภีร์ก็ได้กล่าวไว้⁴⁹

เพราะคุณสมบัติทั้งหมดในการสร้างโลก
 ปรากฏในพรหมนั้น⁵⁰

คำสอนที่ว่าพระเจ้า
 เป็นเพียงสัมฤทธิ์ปัจจัยของโลก
 ยังไม่เพียงพอ⁵¹

⁴⁸Ibid., p. 364. "If it be said that this is not (possible) on account of the non - distinction of works (before the first creation we say that it) is not so for (samsara) is without beginning." (B.S.Π.1.35.)

⁴⁹Ibid. "(The beginninglessness of samsara) is ascertained (by reason) and is observed (in Scripture)." (B.S.Π.1.36.)

⁵⁰Ibid., p. 365. "And because all the qualities (for the creation of the world) are present in Brahman)." (B.S.Π.1.37.)

⁵¹Ibid., p. 390. "(The doctrine) of the Lord (as only the efficient cause of the world) (is untenable) on account of inadequacy." (B.S.Π.2.37.)

แต่พรหมันตรงเป็นหลักการแห่งการสร้าง
ที่อยู่ภายในธาตุต่างๆ
โดยพิจารณาจากเจตจำนงของพระองค์
และสิ่งที่เป็นเครื่องชี้บ่งถึงเจตจำนงนั้น⁵²

กระบวนการที่ว่าธาตุต่างๆกลืนหาอเข้าสู่พรหมัน
เป็นการหมุนกลับสู่ขบวนการที่มันถูกสร้างออกมา
และกระบวนการนี้ไ้มีการพิสูจน์แล้ว⁵³

ชีวาत्मันไม่มีการเกิด
ตั้งข้อความในศรุตี
และเนื่องจากไม่มีการเกิด
มันจึงเป็นนิรันดร์⁵⁴

ชีวาत्मันนั้นมีปัญญา
ก็ด้วยเหตุผลเช่นนี้⁵⁵

⁵²Ibid., p. 402. "But he (Brahman is the creative principle abiding within the elements) on account of his desire only and indicative mark." (B.S.Π.3.13.)

⁵³Ibid."The order (in which the elements are resolved into Brahman) is the reverse of that (i.e. the order in which they are created) and this is proved." (B.S.Π.3.14.)

⁵⁴Ibid., p. 404. "The soul is not (originated) on account of the statement of sruti and also the eternity resulting therefrom." (B.S.Π.3.17.)

⁵⁵Ibid., p. 405. "(The soul is) intelligence, for this very reason." (B.S.Π.3.18.)

ชีวาत्मन्มีขนาดจำกัด
เพราะคัมภีร์กล่าวถึงการผ่านออกมา
การไปและการคืนกลับ⁵⁶

ด้วยเหตุที่การไปและการกลับ
เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับชีวาत्मन्
ชีวาत्मन्จึงมีขนาดเท่าอะตอม⁵⁷

ชีวาत्मन्เป็นผู้กระทำความ
ตามความหมายที่คัมภีร์ให้ไว้⁵⁸

แต่คัมภีร์สอนว่า
การกระทำของชีวาत्मन्
ได้รับมาจากพระเจ้า⁵⁹

⁵⁶Ibid., p. 406. "(The soul is not infinite in size on account of the scriptural declarations of) passing out, going and returning." (B.S. II.3.19.)

⁵⁷Ibid. "And on account of the latter (going and returning) being connected with their soul (the soul is of atomic size)." (B.S. II.3.20.)

⁵⁸Ibid., p. 412. "(The soul is) an agent, because of Scripture having a meaning." (B.S. II.3.33.)

⁵⁹Ibid., p. 415. "But that (agency of the soul) is (derived) from the Supreme Lord so Scripture (teaches)." (B.S. II.3.41.)

แต่พระเจ้าให้ชีวาत्मันกระทำกรรมได้เพียงใด
ขึ้นอยู่กับความพยายามของชีวาत्मันเอง
มีเพียงสิ่งนั้นเท่านั้น
ที่คำสั่งและข้อห้ามจะมีความหมาย⁶⁰

ชีวาत्मันเป็นส่วนของพระเจ้า
เพราะมีการกล่าวถึงความแตกต่างและอื่นๆ
บางตอนของพระเวทก็พูดว่า
มันเหมือนธรรมชาติของทาสและประมง ฯลฯ⁶¹

พระเจ้าไม่ได้รับผลกระทบกระเทือน
จากความสุขและความทุกข์เหมือนชีวาत्मัน
เหมือนกับแสงสว่างที่ไม่ถูกกระทบกระเทือน
จากรูปร่างของสิ่งที่มันส่องไปถึง⁶²

⁶⁰Ibid., p. 416. "But (the Lord's making the soul act) is dependent on the efforts made (by it); only thus will the injunctions and prohibitions, etc., be meaningful." (B.S.Π.3.42.)

⁶¹Ibid. "(The soul is) a part (of the Lord) on account of the declaration of difference and otherwise also; for in some (rescensions of the Vedas) (it) is spoken of as being (of the nature of) slaves, fishermen, etc." (B.S.Π.3.43.)

⁶²Ibid., p. 417. "The Highest Lord is not (affected by pleasure and pain) like this (the individual soul), even as light, etc. (are not affected by the shape of the things they touch." (B.S.Π.3.46.)

ค่ายเหตุที่ชีวาत्मัน
 ไม่ได้มีอยู่นอกร่างกายที่มันอาศัย
 จึงไม่มีการสับสน
 ของการให้ผลของกรรม⁶³

ชีวาत्मันเป็นเพียงภาพสะท้อนของพรหมัน⁶⁴

เพราะไม่มีการแตกต่างกันในที่ต่างๆ
 สองลักษณะของพรหมันจึงเป็นไปไม่ได้
 เพราะทุกแห่งสอนไว้ไม่ต่างกัน⁶⁵

เหมือนแสงมีรูปตามรูปของวัตถุที่มันสัมผัสฉนั้นใด
 ที่คัมภีร์บรรยายว่าพรหมันมีรูป
 ก็ไม่ได้ปราศจากความหมายฉนั้น⁶⁶

⁶³Ibid., p. 419. "And on account of the non - extension (of the individual soul beyond its own body) there is no confusion (of the results of actions)." (B.S.□.3.49.)

⁶⁴Ibid., p. 420. "And (the individual soul is) only a reflection (of the Supreme Lord)." (B.S.□.3.50.)

⁶⁵Ibid., p. 449. "Not on account of (difference of) place also, twofold characteristics can belong to the Highest for everywhere (Scripture teaches it to be without any difference)." (B.S.□□.2.11.)

⁶⁶Ibid., p. 453. "And as light (assumes forms by its contact with objects having forms, so does Brahman) because (the texts ascribing form to Brahman) are not without meaning." (B.S.□□.2.15.)

จากข้อความดังกล่าวมานี้ เห็นได้ว่าพรหมันหรือพระเจ้าในพรหมสูตร มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโลกและมนุษย์ ในฐานะที่เป็นเหตุและผล จักรวาลที่ประกอบด้วยโลกแห่งวัตถุและชีวาคัมนี้มาจากพรหมัน ดำรงอยู่ในพรหมัน และกลับไปสู่พรหมัน พรหมันทรงเป็นผู้สร้าง ผู้ค้ำจุนและผู้ทำลาย(B.S.1.1.2, B.S.1.3.1) ทั้งนี้เพราะจักรวาลมาจากเจตจำนงของพระองค์(B.S.1.3.13.) ขึ้นอยู่กับพระองค์ โดยทรงควบคุมโลกและชีวาคัมนี้จากภายใน(B.S.1.2.18.) และสิ่งเหล่านี้จะกลับคืนสู่พระองค์ในเวลาประลัย และเมื่อถึงความหลุดพ้น ก็ปรากฏข้อความว่า ทรงเป็นผู้กลืนกินสิ่งต่างๆ เข้าไว้ในพระองค์ (B.S.1.2.9.) การกลับคืนสู่พรหมันนี้ เป็นการหมุนกลับสู่ขบวนการที่สร้างมันออกมา (B.S.1.3.14.) ทังกรณีของการขึ้นและลงบันไดคืออยู่ในลักษณะของกระบวนการหมุนกลับ เช่นนี้เหมือนกัน โลกและชีวาคัมนี้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาใหม่ หากมีอยู่แล้วในพรหมัน พิจารณาในแง่ของเหตุและผล โลกและชีวาคัมนี้เป็นผลที่มีอยู่ก่อนแล้วในเหตุ(สัคการยวาท) พาทรายณะกล่าวว่า โลกและชีวาคัมนี้ไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีเหตุคือพรหมัน เรารับรู้โลกและชีวาคัมนี้ได้ก็เพราะพรหมันมีอยู่ (B.S.1.15.) การปฏิเสธว่าผลไม่มีอยู่ก่อนแล้วในเหตุ เป็นการปฏิเสธที่ไม่มีวัตถุให้ปฏิเสธ (B.S.1.7.) เป็นการโต้แย้งที่ไร้สาระ การที่คัมภีร์กล่าวว่า ก่อนการสร้างนั้นมีเพียงพรหมันที่มีอยู่(ฉานโทลยอุปนิษัท) ไม่อาจนำมาเป็นข้อโต้แย้งว่า ผลไม่ได้มีอยู่ก่อนแล้วในเหตุได้ ทั้งนี้เพราะความหมายของคำกล่าวในคัมภีร์นี้ หมายความว่าเพียงว่า ก่อนการสร้างนั้น ยังไม่มีการให้ชื่อคุณสมบัติ ไม่มีรูป ไม่มีนาม จึงกล่าวว่ามีเพียงพรหมันเท่านั้นที่มีอยู่(B.S.1.17.) ความลึกลับเรื่องความเป็นสาเหตุของพาทรายณะนี้ ขึ้นอยู่กับข้อสมมุติฐานที่ว่า ผลทุกผลต้องมีสาเหตุ และสิ่งที่เป็นสาเหตุแรกคือพรหมัน ประกอบกับความเชื่อในคัมภีร์อุปนิษัทซึ่งพาทรายณะถือว่าเป็นศรัติ จะเห็นว่าพาทรายณะอ้างว่าที่กล่าวว่าพรหมันเป็นสาเหตุของโลกนั้น เพราะคัมภีร์ได้กล่าวไว้อย่างนั้น (B.S.1.1.10., B.S.1.1.11., B.S.1.1.18.)

พรหมันทรงเป็นทั้งสัมฤทธิปัจจัยและวิสฤทธิปัจจัยของโลก เพราะโลกมาจากเจตจำนงและการเปลี่ยนแปลงของพรหมัน (B.S.1.4.23., B.S.1.4.26.) การที่พรหมันและโลกมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน กล่าวคือพรหมันเป็นสิ่งที่มิบัญญัติ ส่วนโลกเป็นสิ่งที่ไร้ปัญญา ไม่สามารถนำมาโต้แย้งได้ว่า พรหมันไม่อาจเป็นวิสฤทธิปัจจัยของโลก เพราะมีตัวอย่างมากมายที่แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ไร้ปัญญาสามารถกำเนิดจากสิ่งที่มีปัญญา เช่น การเกิดขึ้นของผลหรือเติบโตจากร่างกาย การเกิดขึ้นของโยแมลงมุมจากแมลงมุม ดังนั้น การเกิดขึ้น

ของโลกจากพรหมันจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ (B.S. II.1.4., B.S. II.1.6.) ท่อข้อโต้แย้ง
 ที่ว่า ถ้าโลกออกมาจากพรหมันและกลับคืนสู่พรหมันตามกระบวนการของการหมุนกลับ
 ความบกพร่องไม่สมบูรณ์ของโลก จะส่งผลกระทบต่อพรหมันด้วย (B.S. II.1.8.)
 พาทราชณะกล่าวว่าเป็นเช่นนั้น มีตัวอย่างมากมายที่ยืนยันได้ เช่น ทองรูปพรรณหรือ
 ผลิตภัณฑ์จากดินเหนียว เมื่อนำทองรูปพรรณมาหลอมให้กลับคืนเป็นทอง หรือทำให้ผลิตภัณฑ์
 จากดินเหนียวกลับคืนสู่ดินเหนียว รูปลักษณะของทองรูปพรรณหรือผลิตภัณฑ์จากดินเหนียว
 ไม่ได้ทำให้ทองหรือดินเหนียวกระทบกระเทือนเมื่อกลับสู่สภาพเดิม กรณีของโลกกับพรหมัน
 ก็ย่อมเป็นเช่นเดียวกัน (B.S. II.1.9.) นอกจากนี้ชัคมีภีระเวทก็ได้ยืนยันว่า การที่
 พรหมันเปลี่ยนแปลงมาเป็นโลกนี้ ไม่ได้ก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนใดๆต่อพรหมัน
 หรือไม่ได้เป็นการกล่าวหาว่าพรหมันมีส่วน อันจะนำไปสู่ความเสื่อมสลายของพรหมัน
 (B.S. II.1.26., B.S. II.1.27.)

โลกที่มาจาก การเปลี่ยนแปลงของพรหมันนี้มีอยู่จริง (ปรินามะ) ไม่ใช่เป็นเพียง
 ภาพลวงตา (ใน B.S. I.4.26.) ราธกุชณะใช้คำว่า transformation แทนคำที่
 เป็นภาษาเทมคือ parinamat การสร้างโดยการเปลี่ยนแปลงมาเป็นโลก
 ของพรหมันนี้ เหมือนกับการเปลี่ยนแปลงมาเป็นนมเปรี้ยวของนม ที่เป็นไปเองโดยไม่ต้อง
 อาศัยปัจจัยภายนอกมาช่วย ไม่เหมือนกับการสร้างต่างๆไป ที่ต้องอาศัยเครื่องมือต่างๆ
 (B.S. II.1.24.) และไม่จำเป็นต้องมีอวัยวะในการประกอบกรด้วย (B.S. II.1.31.)
 เพราะพรหมันถูกกล่าวว่าเป็นผู้ที่ทรงสรรพเดชะ (B.S. II.1.30.) ย่อมกระทำการใดๆ
 ก็ได้ และการเปลี่ยนแปลงนี้ก็ไม่ต้องมีแรงกระตุ้นจากสิ่งอื่น (B.S. II.1.32.) อันจะทำ
 ให้พรหมันสูญเสียความเป็นอิสระภาพ หากเกิดจากเจตจำนงของพระองค์เอง และการสร้าง
 นี้ถือเป็นลีลาหรือกีฬาของพรหมัน (B.S. II.1.33.) ที่เป็นไปเองโดยธรรมชาติของ
 พระองค์ เหมือนกับการหายใจ ที่เป็นไปเองโดยธรรมชาติโดยอัตโนมัติ (B.S. II.1.20.)
 การสร้างเป็นการเปิดเผยตัวเองของพรหมันให้เป็นที่รู้จัก เพราะพรหมันที่แท้จริงนั้น เป็น
 องค์สัมพัทธ์ ที่ไม่มีคุณสมบัติ เป็นอนิรันดร์นิยะ การให้คุณสมบัติต่างๆแก่พรหมัน เช่น
 คุณสมบัติในการสร้างหรืออื่นๆ ทำให้เราสามารถเข้าใจพรหมันได้ (B.S. III.2.11.,
 B.S. III.2.15.) อันที่จริงการสร้างของพรหมันในลักษณะดังกล่าวข้างบนนี้ พาทราชณะ
 กล่าวว่าเป็นเรื่องที่น่าสงสัยเลย เพราะเมื่อเรายังยอมเชื่อว่าเทพเจ้าต่างๆ

มีฤทธิ์อำนาจสามารถสร้างสิ่งต่างๆได้มากมาย หรือมนุษย์ด้วยกันเอง เช่น ฤาษีที่บำเพ็ญ
 อดบิณฑบาต ก็สามารถกระทำการต่างๆที่เหนือธรรมดาได้ หากไม่พระเจ้าซึ่งทรงสรรพเคราะห์
 เหนือเทพเจ้าและฤาษี จะกระทำการที่เรียกว่าการสร้างในลักษณะนี้ไม่ได้ (B.S. II.1.25.)

ส่วนชีวาत्मะนั้นนั้น พรหมสูตรกล่าวว่า เป็นสิ่งที่มีขนาดเท่าอะตอมหรือปรมาณู
 (B.S. II.3.20.) เพราะชีวาत्मณ์เข้ามาอยู่ในร่างของสิ่งที่มีชีวิต และออกไปเมื่อตาย
 สิ่งมีชีวิตบางอย่างมีขนาดเล็กมาก หากชีวาत्मณ์มีขนาดที่ไม่จำกัด คือเป็นอนันต์ จะเข้า
 มาอยู่ในร่างที่มีขนาดเล็กมากๆไม่ได้ (B.S. II.3.19.) ชีวาत्मณ์มีธรรมชาติของการ
 มีปัญญา (B.S. II.3.18.) แต่ยังคงกล่าวไม่ได้ว่า ชีวาत्मณ์เป็นส่วนของพรหมณ์ (B.S.
 II.3.43.) หรือเป็นภาพสะท้อนของพรหมณ์ (B.S. II.3.50.) เพราะพหุพราหฺมณะ
 กล่าวไว้ทั้งสองลักษณะ เขายกเอาความคิดของเอาทุโลมิ (B.S. I.4.21.) และความคิด
 ของกาศกฤตฤค (B.S. I.4.22.) ขึ้นมากล่าวแต่ก็ไม่ได้บอกว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย
 กับความคิดนั้น ประเด็นนี้จึงยังคลุมเครืออยู่ พหุพราหฺมณะกล่าวว่าชีวาत्मณ์ถูกควบคุมโดย
 พระเจ้า แต่พระเจ้าไม่ได้ทรงกำหนดให้ชีวาत्मณ์เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามพระทัย หากทรง
 พิจารณาจากกรรมของแต่ละชีวาत्मณ์ ด้วยเหตุนี้เราจะกล่าวหาว่าพระเจ้าเป็นพรราชา
 หรือลำเอียงไม่ยุติธรรมไม่ได้ (B.S. II.1.34.) นอกจากนี้ ชีวาत्मณ์สามารถกระทำ
 กรรมได้ตามใจตามความพยายามของคน (B.S. II.3.42.) กล่าวคือ ชีวาत्मณ์มีเสรีภาพ
 ที่จะเลือกกระทำกรรม ชีวาत्मณ์เท่านั้นที่เป็นผู้กระทำกรรมและรับผลแห่งกรรม ไม่ใช่
 พระเจ้า (B.S. II.3.33.) ชีวาत्मณ์ทั้งแตกต่างและไม่แตกต่างจากพรหมณ์ กล่าวคือ
 ชีวาत्मณ์กับพรหมณ์มีความแตกต่างกันในธรรมชาติ ธรรมชาติอย่างหนึ่งของชีวาत्मณ์คือ
 เป็นผู้กระทำกรรม ส่วนพรหมณ์อยู่เหนือกรรมทั้งหมด จึงมีการเปรียบเทียบว่าชีวาत्मณ์เป็น
 ผู้กิน คือเป็นผู้กระทำกรรม ส่วนพรหมณ์เป็นเพียงผู้อาศัยจึงดูเฉยๆ ไม่กระทำกรรม
 (B.S. I.3.7.) ด้วยเหตุนี้ ผลกรรมของชีวาत्मณ์จึงไม่กระทบกระเทือนถึงพรหมณ์
 เช่นเดียวกับความบกพร่องในโลก ที่ไม่มีผลกระทบต่อบรรพชน เพราะมันมีธรรมชาติที่
 แตกต่างกัน (B.S. I.2.8.) ผลกรรมของชีวาत्मณ์นอกจากไม่กระทบกระเทือนถึงพรหมณ์
 แล้ว ยังไม่มีผลต่อชีวาत्मณ์อื่นนอกจากตัวมันเอง เพราะชีวาत्मณ์ไม่ได้เป็นอันเดียวกันทั้งหมด
 (B.S. II.3.49.) จากเหตุผลนี้ การหลุดพ้นจึงเป็นของแต่ละชีวาत्मณ์ด้วย แต่แม้ว่า
 ชีวาत्मณ์และโลก จะแตกต่างจากพรหมณ์ในแง่ของธรรมชาติ แต่ในคตินความสัมพันธ์แล้ว
 ไม่แตกต่างกัน เพราะทั้งโลกและชีวาत्मณ์ ต้องขึ้นอยู่กับพรหมณ์ไม้อาจมีอยู่อย่างเป็นอิสระ

เหมือนบ่าวที่คงขึ้นอยู่กับนาย

ข้อความที่ปรากฏใน B.S. II.3.17.) กล่าวว่าชีวาคมันไม่มีการเกิด และจากการพิจารณาในแง่ของเหตุและผล พาทรายณะกล่าวว่า ผลมีอยู่ก่อนแล้วในเหตุ ประกอบกับข้อความที่กล่าวว่าสังสาระไม่มีจุดเริ่มต้น (B.S. II.1.35., B.S. II.1.36.) พอจะกล่าวได้ว่าโลกและชีวาคมันไม่มีการเกิดเพราะการเกิดที่เป็นเหมือนจุดเริ่มต้นครั้งแรกนั้น หมายถึงการมีอยู่โดยไม่มีสาเหตุ ซึ่งถ้าสังสาระมีลักษณะเช่นนี้ ชิวาคมันที่หลุดพ้นไปแล้ว จะกลับมาสู่ภาวะติดข้องอีกเมื่อไหร่ก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีสาเหตุ โลกและชีวาคมันจึงไม่มีการเกิดที่แท้จริง การเกิดที่ทุกอย่างอยู่นี้ คือการคลี่คลายตัวเองออกมา ของสิ่งที่เป็นสาเหตุคือพรหมัน เพื่อให้ทราบถึงคามมีอยู่และธรรมชาติของพระองค์ เหมือนผ้าที่ม้วนอยู่ที่คักลือออกมาเป็นผืน (B.S. II.1.19.)

เมื่อนำความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับโลกและมนุษย์ในพรหมสูตรไปเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับโลกและมนุษย์ในอุปนิษัท พบว่าเป็นเช่นเดียวกัน คืออยู่ในรูปของเหตุและผล โดยมีพรหมันเป็นทั้งวัตถุประสงค์และสัมฤทธิ์ปัจจัย เป็นที่มาที่ดำรงอยู่ และที่คืนกลับแห่งสรรพสิ่ง โลกและชีวาคมันเป็นผลที่เกิดจากการสร้างในลักษณะที่เป็นกีฬาของพระเจ้า และเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงๆ ไม่ใช่ภาพลวงตา ชิวาคมันในอุปนิษัทไม่มีการเกิดและเป็นนิรันดร์ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน ส่วนในพรหมสูตรมีข้อความที่กล่าวว่าชีวาคมันไม่มีการเกิด เป็นนิรันดร์ แต่ไม่ชัดเจนว่ามีอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพรหมันหรือมีอยู่ในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของพรหมัน เพราะพาทรายณะพูดถึงทั้งสองลักษณะ ซึ่งผู้วิจัยขอตีความว่าชีวาคมันในพรหมสูตร น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของพรหมันเหมือนชีวาคมันในอุปนิษัท อีกอย่างเมื่อสิ่งแท้จริงอันคิมะที่มีอยู่หนึ่งเดียวและเป็นนิรันดร์คือพรหมัน สิ่งอื่นๆ ถ้าหากจะมีอยู่อย่าง เป็นนิรันดร์ก็ต้องเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน ส่วนข้อความที่กล่าวว่าชีวาคมันเป็นภาพสะท้อนของพรหมันนั้น น่าจะเป็นการเปรียบเทียบการมีอยู่ของมันว่าต้องขึ้นอยู่กับพรหมัน เหมือนภาพสะท้อนของดวงจันทร์ในน้ำ หากไม่มีดวงจันทร์ดวงจริง ดวงจันทร์ที่เป็นภาพสะท้อนในน้ำก็มิขึ้นไม่ได้ อีกอย่างพรหมันที่แท้จริงนั้นไม่มีรูปร่าง ภาพสะท้อนจะเกิดขึ้นได้อย่างไร อนึ่งที่กล่าวว่าชีวาคมันเป็นส่วนหนึ่งของพรหมันนี้ ไม่ได้หมายความว่า เป็นส่วนที่คักแบ่งได้ เพราะจะทำให้พรหมันไม่เป็นนิรันดร์ มันเป็นส่วนที่สักแต่ว่า เป็นส่วนตามที่เราเรียกกัน และโดยเหตุที่โลกและชีวาคมันมีความสัมพันธ์กับพรหมัน ในลักษณะของเหตุและผล มันจึงทั้งแตกต่างและไม่แตกต่างจากพรหมัน กล่าวคือ แตกต่างกัน

โดยธรรมชาติและไม่แตกต่างกันในความสัมพันธ์ เป็นเหตุให้พระเจ้าซึ่งแม้ว่าจะเป็
 วิญญาณที่อยู่ภายในคอยควบคุมสิ่งต่างๆ ก็ไม่ได้รับผลกระทบจากความบกพร่องของโลกหรือ
 จากผลกรรมของชีวาคมัน

ผู้วิจัยจะขอนำทัศนะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับโลกและมนุษย์
 ที่นักคิดในสาขาปรัชญาเวทานตะบางท่านได้แสดงไว้ มากล่าวไว้ในที่นี้ เพื่อประโยชน์ของ
 ผู้อ่านในการพิจารณาประเด็นปัญหาี้ เพราะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กันอยู่มาก กล่าวคือ
 บางส่วนของความคิดเห็น เป็นการตีความข้อความในพรหมสูตร นักคิดดังกล่าวนี้คือ

สังกรจารย์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พรหมันซึ่งเป็นสิ่งแท้จริงอันคิมะนั้นมี
 สองลักษณะคือ นิรคณพรหมันกับสคณพรหมัน สคณพรหมันนี้เป็นที่รู้จักกันในนามของอิศวร
 และพรหมันที่รู้จักกันในนามของอิศวรนี้แหละ ที่เป็นสาเหตุของโลกและชีวาคมัน โลกและ
 ชิวาคมันเป็นการปรากฏของพรหมันที่เกี่ยวข้องกับมายาหรืออวิชา ซึ่งเป็นอำนาจชนิดหนึ่ง
 ที่มีอยู่ในพรหมัน มายานี้ไม่ใช่ทั้งสัคและอสัค เราไม่อาจกล่าวได้ว่ามันมีอยู่หรือไม่มีอยู่
 ความสัมพันธ์ระหว่างมายากับพรหมัน เป็นสิ่งที่อธิบายไม่ได้(อนิรวัจนิยะ) จะว่าไม่มี
 ความสัมพันธ์ที่แท้จริงระหว่างมายากับพรหมันก็ว่าได้ เพราะมายาไม่มีผลกระทบใดๆต่อ
 พรหมัน ความรู้ผิด(อวิชา)ทำให้เกิดมันขึ้นมา และมันจะหายไปเมื่อความรู้ที่แท้จริงเกิดขึ้น
 หรือเมื่อเรารู้จักพรหมัน ค้อยเหตุที่มายาเป็นอำนาจชนิดหนึ่งของพรหมัน จึงกล่าวได้ว่า
 พรหมันและมายาเป็นสาเหตุของการปรากฏขึ้นของโลกและชีวาคมัน โลกนี้โดยแท้จริงแล้ว
 ไม่มีอยู่(วิวารตะ-โลกเป็นเพียงการปรากฏไม่มีอยู่จริง) สิ่งที่มีอยู่จริงมีเพียงหนึ่งเดียวคือ
 พรหมัน และพรหมันก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงตัวเองมาเป็นโลก เพราะถ้าพรหมันเปลี่ยนแปลง
 มาเป็นโลก พรหมันก็จะไม่มีอยู่อีกต่อไป ไม่จำเป็นต้องแสวงหาพรหมัน ตามคากล่าวใน
 พรหมสูตร⁶⁷ หากจะถือว่าเพียงส่วนหนึ่งของพรหมันที่เปลี่ยนแปลงมาเป็นโลก ก็เท่ากับ
 กล่าวว่าพรหมันมีส่วนประกอบ ซึ่งก็จะขัดแย้งกับคัมภีร์ที่กล่าวว่าพรหมันไม่มีส่วนประกอบ
 นอกจากนี้ พรหมันเป็นเอกภาพในขณะที่โลกเป็นความหลากหลาย ถ้าทั้งสองเป็นจริงทั้งคู่
 การหลุดพ้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะการหลุดพ้นเป็นผลมาจากการรับรู้ความเป็นหนึ่งเดียว

⁶⁷ Ibid., p. 227. "Now therefore the desire to know
 Brahman (the Ultimate Reality)." (B.S.1.1.1.)

ของพรหมัน ความรู้เกี่ยวกับเอกภาพจะปักเป้าความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายได้อย่างไร และผู้ซึ่งมลายอยู่ในความหลากหลายนั้นก็ไม้อาจถูกเรียกว่าเป็นผู้โง่เขลา ดังนั้น โลกจึงเป็นเพียงการปรากฏขึ้นจากอำนาจของมายา ซึ่งการปรากฏขึ้นของโลก เป็นเรื่องที่ต้องอธิบายไม่ได้ เป็นอนิรวาณียะ อันเป็นลักษณะเฉพาะที่ไม้อาจอธิบายได้ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะของสิ่งที่มีอยู่หรือไม่มีอยู่ โลกถูกกล่าวว่าเป็นสັคหรือสิ่งที่มีอยู่ เพราะมันมีอยู่ในเวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นอสັคหรือสิ่งที่ไม่มีความอยู่เพราะมันไม่มีความอยู่ตลอดเวลา การปรากฏของโลกจะหายไปเมื่อความรู้ที่แท้จริงเกิดขึ้น เหมือนกับการเห็นเชือกเป็นงู งูจะหายไปเมื่อรับรู้ความจริงว่านั่นคือเชือก ความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับพรหมันอยู่ที่การมีอยู่ของมันขึ้นอยู่กับพรหมัน พรหมันไม่เพียงเป็นสัมฤทธิ์ปัจจัยเพราะโลกมาจากพรหมันแล้ว ยังเป็นวิสฺกุปฺปัจจัยด้วย เพราะในการสร้างสิ่งต่างๆ เราต้องมีวิสฺกุปฺในการสร้าง เช่นช่างปั้นหม้อต้องมีดินเหนียว หรือช่างทองต้องมีทองคำ แต่ก่อนที่จะมีโลกนั้น ไม่มีอะไรอื่นอีกนอกจากพรหมัน ดังนั้น พรหมันจึงต้องเป็นวิสฺกุปฺปัจจัยของโลก หากจะเปรียบกับการเห็นเชือกเป็นงู เชือกคือวิสฺกุปฺปัจจัยของงู ต่อปัญหาว่าโลกกับพรหมันมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน นั่นคือ โลกเป็นสิ่งที่ไร้สัมปชัญญะไม่มีบริสุทธ์ ส่วนพรหมันนั้นเป็นสิ่งที่มิสัมปชัญญะและบริสุทธ์ โลกจะเกิดจากพรหมันได้อย่างไร ศังกรจารย์กล่าวว่ามันเป็นไปไม่ได้ เหมือนกับการเกิดขึ้นของหมหรือเล็บจากร่างกาย การเกิดขึ้นของโลกจากพรหมัน เหมือนกับการเกิดขึ้นของนมเปรี้ยวจากนม ซึ่งไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาช่วย ความร้อนเพียงแต่ช่วยให้มันกลายเป็นนมเปรี้ยวเร็วขึ้น แม้ไม่มีความร้อนมันก็ต้องกลายเป็นนมเปรี้ยวอยู่แล้ว พรหมันก็เช่นกัน ทรงสร้างโลกและสิ่งต่างๆ โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอกหรือต้องมีอวัยวะที่จะใช้ในการสร้าง ทั้งนี้เพราะทรงมีสรรพเดชะอำนาจที่ทรงมีอยู่ในพระองค์เองชนิดหนึ่งชื่อมายา กระทำการให้โลกและชีวาत्मันปรากฏขึ้น และการปรากฏขึ้นของโลกนั้นไม่ไ้มีวัตถุประสงค์ หรือเกิดจากเจตจำนงของพระเจ้า หรือเกิดจากการกระตุ้นของสิ่งอื่น เพราะถ้าพรหมันมีเจตจำนงหรือได้รับการกระตุ้นจากสิ่งอื่น พรหมันจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีอิสระอย่างแท้จริง ดังนั้นการเกิดขึ้นของโลกจึงเป็นไปคามธรรมชาติเหมือนกับการหายใจ ที่เป็นไปโดยไม่มีเจตจำนงใดๆ การเกิดขึ้นของโลกจากธรรมชาติของพรหมัน เป็นสิ่งที่ไม้อาจถามได้ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ถือกันว่าเป็นสฺลาหรือกีฬาของพระเจ้า ที่กระทำโดยไม่มีแรงกระตุ้น ไม่เหมือนกับการเล่นกีฬาของมนุษย์ และเราไม้อาจกล่าวได้ว่า การกระทำของพระเจ้าเป็นเหมือนการกระทำของคนปัญญาอ่อน

หรือคนที่ขาดความรู้สึก เพราะพระเจ้าหรือพรหมันตรงเป็นสัพพัญญู

ส่วนชีวาत्मन् แม้จะถือว่าเป็นการปรากฏขึ้นของพรหมันที่เกี่ยวข้องกับอำนาจมายา แต่แท้จริงแล้วมันก็คือพรหมัน ดังกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัตที่เป็นที่รู้จักกันว่า "ท่านคือสิ่งนั้น-คัต ตวัม อสิ" ชีวาत्मन् จึงมีธรรมชาติที่เป็นนิรันดร์เช่นเดียวกับพรหมัน แต่ชีวาत्मन् กับพรหมันก็มีความแตกต่างกันในระดับโลกียะ กล่าวคือเมื่อชีวาत्मन् คิดหรือเข้าใจว่าตัวเองมีขอบเขตจำกัด ก็รวมตัวเองเข้ากับร่างกาย มีอวัยวะ ฯลฯ ชีวาत्मन् ในระดับนี้ถือเป็นผู้กระทำความ เสวยผลกรรม สะสมไว้ซึ่งความดี ความชั่ว พรหมันตรงเป็นผู้กำหนดให้ชีวาत्मन् มีโชคชะตาตามกรรมที่กระทำไว้ในอดีต ชีวาत्मन् ถูกห่อหุ้มด้วยอวิชาไม่ตระหนักถึงธรรมชาติที่แท้จริงของตน เข้าใจว่าตนแตกต่างจากพรหมัน เหมือนที่บางคนเข้าใจว่าอากาศในหม้อดินแตกต่างจากอากาศทั่วไปข้างนอก เมื่อใดที่ชีวาत्मन् ถูกปลุกให้ตื่นขึ้น จะพบว่าตนไม่แตกต่างจากพรหมัน หากพิจารณาในประเด็นของเหตุและผล พรหมันถือเป็นเหตุชีวาत्मन् ถือเป็นผล ความแตกต่างระหว่างทั้งสอง ถือเป็นเพียงชื่อเรียกเท่านั้น เกิดจากคำพูด ไม่ได้มีอยู่จริง

รามานูจา ได้แสดงทัศนะไว้ว่า โลกและชีวาत्मन् เกิดจากพระเจ้าหรือสฤตพรหมัน โลกเกิดจากวิวัฒนาการของประกฤติ ซึ่งเป็นวัตถุที่ไร้สัมปชัญญะมีขนาดละเอียดมาก และมีใ้มีอยู่อย่างอิสระหากขึ้นอยู่กับพระเจ้า ซึ่งทรงควบคุมประกฤติและชีวาत्मน์ จากภายใน การเกิดขึ้นของโลกคือการที่ประกฤติซึ่งอยู่ในสภาพของวัตถุละเอียด (subtle matter) ได้วิวัฒนาการมาเป็นวัตถุที่หยาบ (gross matter) คือกลายมาเป็นโลก ประกฤติวิวัฒนาการมาเป็นโลก โดยเจตจำนงของพระเจ้าที่ต้องการให้โลกเป็นสถานที่ชคิใช้กรรมของชีวาत्मน์ จึงกล่าวได้ว่าโลกเกิดจากการสร้างของพรหมัน มีพรหมันเป็นทั้งสัมฤติปัจจุัยและวิสฤติปัจจุัย เพราะประกฤตินั้นมีอยู่ในพรหมัน การที่พระเจ้าทรงสร้างโลกให้เป็นสถานที่ชคิใช้กรรมของชีวาत्मน์ ไม่ได้หมายความว่า กรรมเป็นตัวกำหนดให้พระเจ้าต้องสร้างโลก พระเจ้าทรงเป็นอิสระจากข้อกำหนดทั้งปวง ทรงถูกกำหนดโดยพระองค์เองเท่านั้น กรรมเป็นเพียงการแสดงออกของเจตจำนงของพระเจ้า อีกประการหนึ่ง การกระทำที่เกิดจากการกระทำนั้น ผลที่เกิดขึ้นจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง หรือเพื่อประโยชน์ต่อผู้อื่น แต่พรหมันหรือพระเจ้าทรงสมปรารถนาหมดแล้ว และไม่ทรงใ้ใครจากการสร้างเลย ชีวาत्मน์ เองก็ได้รับทั้งความสุข ความทุกข์ ความเจ็บปวด ดังนั้น การเกิดขึ้นของโลกจึงกล่าวได้ว่าเกิดจากการเล่นกีฬาของพระเจ้าเท่านั้น และโลกที่ถูก

สร้างขึ้นมานี้ ก็มีอยู่จริง(ปรินามะ) ไม่ใช่เป็นเพียงภาพลวงตาที่ปรากฏขึ้นด้วยอำนาจมายาถึงความคิดของสังกกราจารย์ และโลกที่มีอยู่นี้ ก็ไม่ได้มีอยู่อย่างเป็นอิสระจากพระเจ้า โลกและชีวาคมันต่างก็รวมอยู่ในพระเจ้า ในฐานะที่เป็นร่างกายของพระเจ้า พระเจ้าอยู่ในฐานะวิญญาณที่อยู่ภายใน ทรงควบคุมโลกและชีวาคมันจากภายใน

ชีวาคมันเป็นกวันตภาพ(entity) อย่างหนึ่งที่มีอยู่จริงชั่วนิรันดร์ เช่นเดียวกับโลกและพระเจ้า แต่ชีวาคมันก็เป็นเช่นเดียวกับโลก ที่ความมีอยู่ของมันขึ้นอยู่กับพระเจ้า ถูกควบคุมจากพระเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นวิญญาณที่อยู่ภายใน แม้ว่าพระเจ้าจะทรงควบคุมชีวาคมันจากภายใน แต่ก็ทรงยอมให้ชีวาคมันเป็นไปตามผลกรรมของตน นั่นคือ ทรงควบคุมแต่ก็ไม่ไ้ทำให้ชีวาคมันขาดเสรีภาพ ชิวาคมันมีขนาดเท่าอะตอมหรือปรมาณู มีคุณสมบัติของการรู้ เมื่อถึงเวลาแห่งการสร้าง มันจะเชื่อมโยง (connect) ตัวมันเองเข้ากับร่างกาย ถูกห่อหุ้มโดยร่างกาย ในขั้นนี้ ชิวาคมันเป็นทั้งผู้รู้ ผู้กระทำการและผู้รับผลแห่งกรรม ชิวาคมันที่เดิมเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้รู้ จะกลายเป็นผู้โง่เขลา เห็นแก่ตัว ต่อเมื่อชีวาคมันเป็นอิสระจากอวิชา จะสำนึกได้ว่าตนเองเป็นร่างกายของพรหมัน

หากพิจารณาในแง่ของเหตุและผล ผลมีอยู่แล้วในเหตุ(สักการชวาท) พรหมันเป็นทั้งเหตุและผล พรหมันในภาวะเหตุ คือภาวะที่โลกและชีวาคมันมีอยู่ในฐานะที่เป็นร่างกายของพระเจ้า โดยโลกมีอยู่ในประภคิตซึ่งเป็นสิ่งที่ไร้สัมปชัญญะ ส่วนชีวาคมันมีอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีสัมปชัญญะ ทั้งสองต่างก็เป็นนิรันดร์อยู่ร่วมกับพระเจ้า พรหมันในภาวะผล คือภาวะที่ประภคิตคลี่คลายตัวเองออกมาเป็นโลก เหมือนผ้าที่ม้วนอยู่ คลี่ออกมาเป็นผืนและชีวะ(souls) แยกตัวออกมาเป็นชีวาคมัน ถูกห่อหุ้มด้วยกายเนื้อ การสิ้นสุดคือการกลับสู่สภาพเดิม เหตุหรือพรหมันเปลี่ยนแปลงมาเป็นผลจริงๆ เหมือนที่นมเปลี่ยนมาเป็นนมเปรี้ยว หรือเส้นค้ายกลายเป็นผ้า แม้ว่าโลกจะมีธรรมชาติที่แตกต่างจากพรหมัน แต่จะพูดว่าโลกไม่แตกต่างจากพรหมันก็ได้ เหมือนกับทองรูปพรรณที่แม้จะมีรูปลักษณะต่างๆ กัน แต่ก็เนื้อสารเดียวกัน โลกในภาวะดั้งเดิมก็คือประภคิตอันเป็นส่วนของพรหมัน⁶⁸

⁶⁸รามานูษะมีความเห็นว่า ที่คัมภีร์กล่าวว่าพรหมันไม่มีส่วนนั้น หมายถึงพรหมันในภาวะเหตุที่มีประภคิตและชีวะรวมอยู่ในพระองค์ ส่วนพรหมันในภาวะผลเช่นพรหมันที่มีส่วน

ก็ถือว่าเป็นเนื้อสารเดียวกัน ส่วนชีวาत्मิน จะพบว่ามันแตกต่างจากพรหมันเหมือนกับโลก ที่ต่างก็เป็นสิ่งจริงแท้ที่ไม่อาจมีอยู่อย่างเป็นอิสระ ต้องขึ้นอยู่กับพรหมัน ซึ่งเป็นสิ่งเดียวที่มีอิสระไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดนอกจากตัวเอง ด้วยเหตุนี้ ความบกพร่องหรือความสุข ความทุกข์ ทั้งมวลที่เกิดขึ้นกับโลกและชีวาत्मิน จึงไม่มีผลกระทบต่อพรหมัน กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับโลกและชีวาत्मิน อยู่ในลักษณะของร่างกายกับวิญญาณ อายุชชีทำให้ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลง แต่ไม่ทำให้วิญญาณมีการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับความรู้ ความพอใจ ฯลฯ เกิดขึ้นกับวิญญาณไม่เกิดกับร่างกาย ความสุข ความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับชีวาत्मินนี้ นอกจากจะไม่มีผลกระทบต่อพรหมันแล้ว ยังไม่มีผลกระทบต่อชีวาत्मินอื่นๆ ด้วย เพราะแต่ละชีวาत्मินนั้นแตกต่างกัน

มัทวะ (Madhva) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พระเจ้า, ชีวะหรือชีวาत्मินและวัตถุ เป็นภวันตภาพ 3 อย่างที่มีอยู่จริงอย่างเป็นนิรันดร์ ในภวันตภาพ 3 อย่างนี้ มีเพียงพระเจ้าหรือพรหมันเท่านั้นที่เป็นอิสระ ส่วนชีวาत्मินและวัตถุต้องขึ้นอยู่กับพระเจ้า พระเจ้าทรงเป็นผู้สร้าง ผู้พิทักษ์ และผู้ทำลาย ทรงเป็นผู้ปกครองที่อยู่ภายในของทุกชีวาत्मิน การสร้าง หมายถึงการที่วัตถุละเอียดคือ ประภฤติ ภายใต้การชักนำของพระเจ้าเมื่อทรงต้องการสร้างโลก สำแดงตน (manifestation) เป็นวัตถุหยาบคือ โลกแห่งวัตถุ และการที่ชีวาत्मิน ถูกห่อหุ้มด้วยร่างกาย ใ้รับผลแห่งการกระทำของตน ส่วนการประลัย คือการกลับสู่สภาพเดิม ชีวาत्मินในฐานะที่เป็นภวันตภาพที่มีอยู่จริงนี้ มีจำนวนนับไม่ถ้วนและมีขนาดเท่าอะตอมหรือปรมาณู แต่ละชีวาत्मินแตกต่างกันตามระดับของความรู้และความสุข และแตกต่างจากพรหมันด้วย ชีวาत्मินมีธรรมชาติคือ สัมผัสปัญญาและความสุข เป็นผู้ที่ได้รับความเจ็บปวดและความไม่สมบูรณ์ต่างๆ อันเนื่องมาจากการมีสัมพันธ์กับร่างอันเป็นสสาร ซึ่งเป็นผลมาจากกรรมในอดีต แม้ว่าพระเจ้าจะทรงควบคุมชีวาत्मินจากภายใน แต่ชีวาत्मินคือผู้กระทำการที่แท้จริง และเป็นผู้ที่ได้รับผลแห่งกรรมของตน พระเจ้าเป็นเพียงสัมฤทธิปัจจัยไม่ใช่วิสฤ-ปัจจัย เพราะวิสฤปัจจัยของโลกคือ ประภฤติ ชีวาत्मินกับวัตถุหรือโลก ไม่ได้มีอยู่ในฐานะที่เป็นร่างกายของพระเจ้า เพราะชีวาत्मินและโลกแตกต่างกันและแตกต่างจากพระเจ้าด้วย

นิมทรกะ (Nimbārka) แสดงทัศนะไว้ว่า สิ่งแท้จริงมี 3 อย่างคือ พระเจ้า ชีวะหรือชีวาत्मินและวัตถุ ชีวาत्मินและวัตถุเป็นสิ่งแท้จริงที่ขึ้นอยู่กับพระเจ้า ถือเป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้า แต่ไม่ใช่เป็นร่างกายของพระเจ้า หากแต่เป็นอำนาจของพระเจ้า

พระเจ้าทรงเป็นสัมฤทธิ์ปัจจัยของโลก เพราะทรงสร้างโลกขึ้นเพื่อให้ชีวาत्मันได้เสวยผลแห่งกรรมของตน และทรงเป็นวัสดุปัจจัยของโลกด้วย เพราะการสร้างหมายถึงการเปลี่ยนแปลงมาเป็นสิ่งต่างๆของอำนาจของพระองค์ และสิ่งต่างๆที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของอำนาจของพระเจ้านี้ก็มีอยู่จริง ไม่ใช่ภาพลวงตา

ชีวาत्मันมีขนาดเท่ากับอะตอมหรือปรมาณู มีจำนวนนับไม่ถ้วน และมีคุณสมบัติแห่งการรู้ เป็นผู้รู้ ผู้กระทำกรรมและผู้เสวยผลแห่งกรรม ชีวาत्मันอยู่ภายใต้การกระทำของคนในอดีต มีชะตากรรม 3 อย่างสำหรับชีวาत्मันคือ สวรรค์สำหรับผู้ทำดี นรกสำหรับผู้ทำความชั่ว และหลุมพ่นสำหรับผู้รู้แจ้ง ซึ่งจะกลับไปสู่พรหมันไม่กลับมาสู่สังสาระนี้อีก ชีวาत्मันแตกต่างจากพรหมัน แม้ในภาวะของการหลุมพ่น ในภาวะนั้น มีความคล้ายคลึงระหว่างชีวาत्मันกับพรหมัน แต่ทั้งสองก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกันเพราะมีธรรมชาติที่ต่างกัน และชีวาत्मันก็คงความเป็นปัจเจกภาพของมันอยู่ ขณะเดียวกัน มันก็ไม่แตกต่างจากพรหมัน เพราะมันขึ้นอยู่กับพรหมัน และเป็นอำนาจหรือส่วนหนึ่งของพระองค์

ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ายกกับจักรวาล อันประกอบด้วยชีวาत्मันและวัตถุ เป็นความสัมพันธ์ที่ทั้งแตกต่างและไม่แตกต่างจากกัน เพราะถ้าพระเจ้ายกกับจักรวาลเหมือนกันทั้งหมด พระเจ้าก็ต้องได้รับความบดขร่ง ความสุข ความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับจักรวาลด้วย อันจะทำให้พระเจ้าสูญเสียธรรมชาติที่บริสุทธิ์ไป แต่ถ้าพระเจ้ายกกับจักรวาลแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง พระเจ้าก็ไม่อาจควบคุมโลกและชีวาत्मันได้ เพราะทั้งสองล้วนขึ้นอยู่กับพระเจ้า ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ายกกับจักรวาลในลักษณะนี้ เปรียบเหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างงูกับวงขดของงู หรือความสัมพันธ์ระหว่างดวงอาทิตย์กับแสงอาทิตย์ หากพิจารณาทั้งหมดก็เหมือนกัน หากพิจารณาทีละส่วนก็ต่างกัน

วิลลเก แสดงทัศนะไว้ว่า พรหมันหรือพระเจ้ายกมีคุณสมบัติ 3 อย่างคือ การมีอยู่, การรู้ (knowledge หรือ chit) และนิรามิสสุข โดยเจตจำนงของพระองค์ ทรงสำแดงตน (manifestation) เป็นวัตถุและชีวะหรือชีวาत्मัน การสำแดงตนนี้ ทรงกระทำผ่านอำนาจของพระองค์ที่เรียกว่ามายาหรือวิหยา และสิ่งต่างๆที่เกิดจากการสำแดงตนของพรหมันนี้ก็มีอยู่จริงไม่ใช่ภาพลวงตา เพราะหากโลกไม่มีอยู่จริง เราก็ไม่อาจกล่าวได้ว่ามันเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน และสิ่งที่มีอยู่จริงคือพรหมัน กับสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงคือโลกจะมีความสัมพันธ์กันไม่ได้ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสอง ก็เพราะต่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงทั้งคู่ การสร้างเป็นการเปิดเผยตัวเองของพระเจ้าให้เป็นที่รู้จัก เพราะ

พรหมันโดยตัวเองแล้วไม่อาจเป็นที่รู้จักได้ โลกเกิดจากการเปิดเผยให้รู้ถึงลักษณะของ การมีอยู่ ชีวาคมันเป็นการเปิดเผยให้รู้ถึงลักษณะของการมีอยู่และการรู้ ส่วนนิรามิสสุข เป็นลักษณะที่ไม่ถูกเปิดเผยออกมา พรหมันทรงเป็นทั้งสัมฤทธิ์ปัจจัยและวิสฤปัจจัยของ จักรวาล เพราะมายาไม่ใช่สิ่งที่เป็นปฐมเหตุ มันรับใช้พระเจ้าในการสำแดงตนมาเป็น โลกและสิ่งต่างๆ เหตุคือพรหมันและผลคือโลกนี้ไม่แตกต่างกัน ผู้ที่เข้าถึงความจริง จะพบว่า โลกนี้คือพรหมันนั่นเอง โลกและชีวาคมันออกมาจากพรหมัน เหมือนประกายไฟ ออกมาจากไฟ พรหมันเป็นผู้สร้างโลกและชีวาคมัน การกระทำทุกอย่างของชีวาคมันอยู่ ภายใต้การควบคุมของพรหมัน ชีวาคมันมีขนาดเท่าอะตอมหรือปรมาณู มีความแตกต่าง ระหว่างพรหมันกับชีวาคมัน เพราะพรหมันทรงมีนิรามิสสุข เป็นผู้ให้ความสุขแก่ชีวาคมัน ชีวาคมันจึงเป็นผู้รับ ความแตกต่างระหว่างผู้ให้กับผู้รับก็เหมือนกับผู้บรรลากับผู้ถูกบรรลู่ แต่เนื่องจากชีวาคมันออกมาจากพรหมัน เหมือนประกายไฟที่ออกมาจากไฟ จึงกล่าวได้ว่า ไม่มีความแตกต่างที่แท้จริงระหว่างชีวาคมันกับพรหมันกว่าได้

ภาสकर (Bhāskara) มีชีวิตอยู่ประมาณ พ.ศ. 1543 มีแนวความคิดที่ เรียกว่า เบทาเบทา (Bhedā - bheda) แสดงทัศนะไว้ว่า พรหมันทรงเป็นทั้งสัมฤทธิ์- ปัจจัยและวิสฤปัจจัยของโลก เพราะทรงสร้างโลกโดยการสำแดงตนลงในสิ่งต่างๆ ด้วย อำนาจของพระองค์ การสร้างในลักษณะนี้ไม่มีผลกระทบต่อธรรมชาติของพรหมัน เหมือนกับแมลงมุมที่สร้างใยออกมาจากตัวเอง โดยที่ตัวมันไม่ได้เปลี่ยนแปลง หรือเหมือน กับดวงอาทิตย์ที่ฉายแสงออกมา โดยไม่ได้สูญเสียธรรมชาติของตน ความสัมพันธ์ระหว่าง พรหมันกับโลก หากพิจารณาในแง่ของความเป็นสาเหตุ พรหมันกับโลกไม่แตกต่างกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะโลกเกิดจากการสำแดงของพรหมัน ในแง่ของผล พรหมัน กับโลกแตกต่างกัน เพราะพรหมันเป็นแก่นแท้ของโลก โดยที่โลกไม่อาจมีอยู่ เมื่อแยกออก จากพรหมัน

ชีวาคมันเป็นสิ่งที่มียุ่ยนับจำนวนไม่ถ้วน มีขนาดเท่าอะตอมหรือปรมาณู มี ธรรมชาติของการรู้ เป็นผู้รู้ ผู้กระทำกรรม และผู้เสวยผลของกรรมในขณะที่มีร่างกาย เมื่อใดที่ร่างกายสูญหายไป ชีวาคมันก็จะไม่ใช่ผู้กระทำกรรมอีกต่อไป ชีวาคมันแตกต่าง จากพรหมันเมื่ออยู่ในสังสาระ แต่ไม่แตกต่างจากพรหมันเมื่อหลุดพ้น ความแตกต่างระหว่าง ชีวาคมันกับพรหมันเป็นจริง แต่ไม่ถาวร นั่นคือความแตกต่างจะหายไปเมื่ออยู่ในภาวะ-

หลุกพัน ส่วนความไม่แตกต่างระหว่างชีวาตมันกับพรหมันเป็นจริงและถาวร เพราะแท้จริงแล้ว ชีวาตมันไม่ได้แตกต่างจากพรหมัน หากแต่มันถูกชักจูงจากอวิชชาให้เข้าใจว่ามันแตกต่างจากพรหมันอย่างสิ้นเชิง ความสัมพันธ์ระหว่างชีวาตมันกับพรหมันก็เหมือนประกายไฟกับไฟ ที่ไม่อาจแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง หรือเหมือนกับอากาศในหม้อดินกับอากาศทั่วไปภายนอก ย่อมไม่อาจแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ชีวาตมันนอกจากจะไม่แตกต่างจากพรหมันในภาวะของการหลุกพันแล้ว มันยังกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันและกับทุกชีวาตมันด้วย

ผลเหาะ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า พรหมันทรงเป็นสัมฤทธิ์ปัจจัยของโลก เพราะโลกเกิดจากเจตจำนงของพระองค์ ทรงเป็นวัสดุปัจจัยของโลกเพราะโลกออกมาจากพลังงานของพระองค์ พรหมันกับโลกเป็นเหตุและผลที่มีธรรมชาติแตกต่างกัน เพราะถ้าเหตุและผลมีธรรมชาติเดียวกัน สิ่งหนึ่งก็ไม่ถูกเรียกว่าเป็นเหตุ และอีกสิ่งหนึ่งก็คงไม่ถูกเรียกว่าเป็นผล ทั้งสองแตกต่างกันเหมือนกับหม้อดินที่แตกต่างจากดินเหนียว หรือทองรูปพรรณที่แตกต่างจากทอง ผลไม้ได้มีอยู่แล้วในเหตุในฐานะที่เป็นผล หากแต่มีอยู่แล้วในเหตุในฐานะที่เป็นรูปละเอียด (subtle form) เจตจำนงของพระเจ้าทำให้รูปละเอียดนี้เปลี่ยนแปลงมาเป็นโลก การสร้างของพรหมันนี้เปรียบได้กับเป็นลีลาหรือกีฬาของพระเจ้า ซึ่งกระทำโดยไม่มีเครื่องมืออื่นใด มันเป็นไปเองโดยความบันเทิงของพระองค์ จากธรรมชาติของพระองค์ที่ทรงมีนิรมลสุข เหมือนกับคนที่เต็มไปด้วยความร่าเริงหรือความสุขเมื่อตื่นนอนขึ้นมาก็ลุกขึ้นเต้นรำ โดยไม่มีอะไรมากระตุ้น และโลกนี้ก็มิอยู่จริงไม่ใช่ภาพลวงตา

ชีวาตมันไม่มีการเกิด ไม่มีตาย มีธรรมชาติของการมีอยู่ที่เป็นนิรันดร์ เป็นทั้งความรู้และผู้รู้ ผู้กระทำกรรมและผู้เสวยผลกรรม ถูกพระเจ้าควบคุมจากภายใน ชีวาตมันจึงไม่มีเสรีภาพในการกระทำหรือเสรีภาพในเจตจำนง เจตนาและเจตจำนงของชีวาตมันเป็นการแสดงออกของเจตจำนงของพระเจ้า เหมือนกับวัวที่ให้นมแก่เรา คุณเฒ่าๆ การให้นมของวัวมาจากเจตจำนงของวัวเอง แต่แท้จริงแล้วมาจากหลังชีวิตของวัว พระเจ้าทรงกระทำกิจกรรมต่างๆผ่านชีวาตมัน ทรงกำหนดกิจกรรมและลักษณะของชีวาตมันให้เป็นไปตามธรรมชาติของการกระทำของชีวาตมันในอดีต แม้พระเจ้าจะมีอำนาจที่สามารถเปลี่ยนธรรมชาติของชีวาตมันได้ แต่ก็ไม่ทรงกระทำ ชีวาตมันมีอยู่ในฐานะที่เป็น

ส่วน เป็นผลและเป็นอำนาจ แต่ละชีวาत्मันมีขนาดเท่าอะตอมหรือปรมาณู และแต่ละคนก็แตกต่างกันตามผลกรรมของตน ชีวาत्मันกับพระเจ้าแตกต่างกัน เพราะชีวาत्मันถูกปกครองและคำจูนโดยพระเจ้า ไม่แตกต่างกันเพราะชีวาत्मันเป็นผลของพระเจ้า

ศรียัญชะ (Śrīkantha) มีชีวิตอยู่ประมาณ พ.ศ. 1813 มีแนวความคิดที่เรียกว่า ไสวะ-วิสิฎฐาทไวชะ แสดงทัศนะไว้ว่าพรหมันเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้คำจูนและผู้ทำลาย การสร้างเกิดจากความต้องการของพระองค์ที่จะเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ โลกอาจกล่าวได้ว่าไม่มีการเกิด เพราะก่อนการสร้าง โลกคือประกฤติที่เล็กมากอยู่ในอำนาจของพระเจ้า ที่ว่าโลกเกิดจากการสร้างของพระเจ้า เพราะในระหว่างการสร้าง มันได้เปลี่ยนแปลงตัวเองมาเป็นรูปร่างที่เห็นได้ชัดเจนขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับจักรวาลซึ่งประกอบด้วยโลกแห่งวัตถุและชีวาत्मันนี้ เปรียบเหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณกับร่างกาย หรือความสัมพันธ์ระหว่างสาร (substance) กับคุณสมบัติ หรือความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล มีทั้งแตกต่างกันและไม่แตกต่างกัน วิญญาณไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีร่างกาย เช่นเดียวกับสารไม่อาจมีอยู่โดยปราศจากคุณสมบัติ พรหมันก็เช่นกันไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีจักรวาล ซึ่งมีอยู่^{ใน}พรหมันในฐานะที่เป็นอำนาจของพระองค์ เหมือนกับไฟที่ไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีความร้อน จักรวาลเองก็ไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีพรหมัน เหมือนหม้อดินที่ไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีดินเหนียว เนื่องจากพรหมันและจักรวาลมีความสัมพันธ์กันในลักษณะนี้ จึงกล่าวได้ว่าทั้งสองไม่แตกต่างกันในความสัมพันธ์ แต่มีความแตกต่างกันในธรรมชาติของทั้งสอง และพรหมันซึ่งเป็นสาเหตุของโลกนี้ กล่าวได้ว่า ทรงเป็นทั้งสัมฤทธิปัจจัยและวัสดุปัจจัย เพราะประกฤติซึ่งวิวัฒนาการมาเป็นโลกนั้นขึ้นอยู่กับพรหมัน แม้จะอยู่ภายนอกพระเจ้า เช่นเดียวกับปุระชะ ภาวณฑภาพทั้งสองนี้ถูกทำให้เคลื่อนไหวมาเป็นจักรวาลโดยพระเจ้า

จะเห็นได้ว่าทัศนะของนักคิดเหล่านี้ แม้จะแตกต่างกันไปบ้างแต่ต่างก็เห็นพ้องกันว่าพรหมันเป็นสาเหตุของโลกและชีวาत्मัน โลกมาจากการสร้างของพรหมันในลักษณะเป็นกีฬาของพรหมัน โลกและชีวาत्मันแตกต่างจากพระเจ้าในเรื่องของธรรมชาติ แต่ไม่ได้แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง เพราะในค่านของความสัมพันธ์ ทั้งสองยังต้องขึ้นอยู่กับพระเจ้า ถูกควบคุมจากภายในโดยพระเจ้า และจะกลับสู่พระเจ้าในเวลาประลัญ หรือเมื่อชีวาत्मันเข้าถึงความหลุดพ้น สรรพสิ่งมาจากพรหมัน คำร่างอยู่ในพรหมัน และกลับสู่พรหมัน เป็นคำกล่าวที่แสดงความสัมพันธ์ที่โลกและชีวาत्मันมีกับพรหมัน